

”HEITÄPPÄ YKS KOMPIAINEN – JOKU VIISAS MIES JOSKUS”
LUKIOIKÄISTEN OULULAISTEN KÄSITYKSIÄ OULUN MURTEEN SANOISTA

Suomen kielen
kandidaatintutkielma
Oulun yliopisto
13.1.2023

Ella Rissanen

SISÄLLYS

1. JOHDANTO	1
1.1. Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset	1
1.2. Aiempi sanojen tunnistamiseen liittyvä tutkimus	1
1.3. Oulun seudun murre	4
2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS	8
2.1. Sosiolingvistiikka	8
2.2. Kansanlingvistiikka	9
2.3. Kansandialektologia	9
2.4. Sanastonhallinta	10
3. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT	12
3.1. Tutkimusaineisto	12
3.2. Tutkimusmenetelmät	14
4. ANALYYSI	17
4.1. Hyvin tunnistetut sanat	19
4.2. Melko hyvin tunnistetut sanat	21
4.3. Heikosti tunnistetut sanat	23
4.4. Sanojen tunnistamiseen vaikuttaneet tekijät	28
4.5. Sanojen käyttö	30
4.6. Aiemmin kuullut tai nähdyt sanat	32
5. PÄÄTÄNTÖ	34
LÄHTEET JA LYHENTEET	37
LIITE	

1. JOHDANTO

1.1. Tutkimusaihe ja tutkimuskysymykset

Tutkin kandidaatintutkielmassani vähintään 15 vuotta täyttäneiden lukioikäisten oululaisten käsityksiä Oulun murteen sanoista. Tutkielmassani selvitän, miten oululaiset lukioikäiset nuoret tunnistavat Oulun murteelle tyypillisiä sanoja sekä millaisia merkityksiä nuoret antavat kyseisille murre sanoille. Tutkin myös murre sanojen käyttöä selvittämällä käyttävätkö nuoret itse kyseisiä murre sanoja ja ovatko he kuulleet tai nähneet jonkun toisen käyttävän niitä. Tutkimuskysymykseni ovat seuraavat:

- Kuinka hyvin oululaisnuoret tunnistavat Oulun murteen sanoja?
- Minkälaisia merkityksiä he niille antavat?
- Käyttävätkö he itse sanoja tai ovatko kuulleet tai nähneet jonkun toisen käyttävän sanaa?

Aihe kiinnostaa minua, sillä olen itse kotoisin Oulusta ja koen oululaisten nuorten sanaston ja puhutavan muuttuneen huomattavasti viime vuosien aikana. Nuorten kielenkäytössä on kiinnitetty huomiota juuri sanastoon. Tämä johtuu siitä, että nuorten sanasto muuttuu nopeasti. Nuorison puheelle on ominaista muun muassa niin sanotut muotisanat, joiden elinkaaret ovat lyhyitä. (Heikkinen & Mantila 2011: 141.) Nuorten sanaston tuntemuksen tutkiminen kiinnostaa minua juuri nuorten sanaston vilkkaan muuttuvuuden vuoksi. Haluan tietää, kuinka hyvin 2020-luvun oululaisnuoret tunnistavat Oulun murteen sanoja, joista suurin osa on hyvin vanhoja.

1.2. Aiempi sanojen tunnistamiseen liittyvä tutkimus

Oululaisten murre sanojen tunnistusta ja käyttöä on aikaisemmin tutkinut Paula Rossi vuonna 2012. Hänen tutkimuksensa keskittyi Oulun murteen ruotsalaisperäisiin lainasanoihin. Rossin mukaan ruotsalaisten lainasanojen käyttö on ollut tyypillistä Oulun murteen puhujille. Tutkimuksen tavoitteena oli kyselylomakkeen avulla selvittää, kuinka hyvin 2000-luvun oululaiset tuntevat Oulun murteen ruotsalaisperäisten lainasanojen merkityksiä ja kuinka paljon he käyttävät niitä omassa puheessaan. Murre sanojen lähteinä Rossi käytti useita Oulun murteella kirjoitettuja sanakirjoja ja tekstejä. Kyselyyn

osallistui 194 suomenkielistä, Oulussa asuvaa informanttia. Heistä nuorimmat olivat 19-vuotiaita ja vanhin 50-vuotias. Suurin osa informanteista oli alle 30-vuotiaita, joten tulokset kertovat etupäässä nuoremman oululaisväestön lainasanojen tuntemisesta ja käytöstä. (Rossi 2012: 286–288.)

Tutkimuksesta selvisi, että murre sanojen tunnistamisessa oli huomattavia eroja. Parhaiten tunnistetut sanat olivat usein sellaisia, jotka eivät ole leimallisia ainoastaan Oulun murteelle. Viisi parhaiten tunnistetuinta sanaa olivat *fiini* 'hieno', *tyyris* 'kallis', *tilpehööri* 'pikkutavarat', *lysti* 'hauska' ja *pilijetti* 'lippu', joista jokaisen oli tunnistanut yli 80 % vastaajista. Heikosti tunnistetut sanat olivat sellaisia, jotka merkitsevät muun muassa harvinaisia ja tuntemattomaksi käyneitä asioita ja esineitä. Vähiten tunnistetut sanat olivat *raji* 'paidan irtokaulus', *vatipyssy* 'vaivaisukko', *komesrooti* 'kauppaneuvos', *ruuri* 'veli' ja *rupulaaki* 'siltayhtiö', joita kukaan kyselyyn vastanneista ei tunnistanut. (Rossi 2012: 292–294, 296.)

Eniten käytössä olevat sanat olivat Rossin tutkimuksen mukaan *tilpehööri*, *tyyris*, *rööri*, *lysti* ja *fiini*. Tarkasteltaessa Rossin tutkimuksen parhaiten tunnistettuja sanoja ja käytetyimpiä sanoja voi niiden välillä nähdä selkeän yhteyden. Viiden tunnistetuimman sanan joukosta neljä sanaa on viiden käytetyimmän sanan joukossa. (Rossi 2012: 295.) Vertailumahdollisuuden vuoksi olen valinnut Rossin tutkimuksesta omaan kyselyyni neljä ruotsalaisperäistä lainasanaa. En halunnut valita parhaiten tunnistettuja sanoja niiden laajalevikkisyyden vuoksi tai heikoiten tunnistettuja sanoja, sillä ne kuvaavat harvinaisia tai tuntemattomaksi käyneitä asioita. Esittelen valitsemani murre sanat perusteineen alaluvussa 3.1. Sanojen tunnistamista esittelen alaluvussa 4.3.

Murre sanojen tunnistusta on Rossin lisäksi tutkinut muun muassa Natalia Uutela pro gradu -tutkielmassaan (2022). Tutkielmassaan Uutela selvitti, miten eri eteläpohjalaiskuntien lukioikäiset tunnistavat eteläpohjalaisia murre sanoja. Hän vertaili yhtäältä informanttien vastauksia Suomen murteiden sanakirjan mukaisiin merkityksiin ja toisaalta eri kuntien informanttien vastauksia toisiinsa. Murre sanoille annettujen merkitysten ja murre sanojen tunnistamisen perusteella Uutela myös asetti sekä murre sanat että informantit niin sanotulle kielenkäyttö-kielenkäyttäjätatkumolle. Uutela käytti tutkimusaineistonaan kandidaatintutkielmaansa varten vuonna 2019 hankittua kyselylomakeaineistoa Seinäjoen seudun lukiosta ja samalla sähköisellä kyselylomakkeella vuonna 2021

hankkimaansa lisäaineistoa Lapuan ja Ilmajoen seudun lukioista. (Uutela 2022: 1, 3.) Tutkimuksessa selvisi, että murreosanantunnistustestin 20 eteläpohjalaismurreosanaa ovat väistyviä. Yli 1000 vastauksesta vain noin kymmenesosa oli joko lähes tai kokonaan Suomen murteiden sanakirjan mukaisia vastauksia. Jotkin vastauksista olivat kuitenkin kuvailevasti kirjoitettuja, mikä kertonee Uutelan mukaan siitä, että kyseinen sana on kuitenkin käytössä joko informantilla itsellään tai hänen lähipiirissään. (Uutela 2022: 51.)

Katariina Mustonen on puolestaan tutkinut pohjoiskarjalaisten lukiolaisten murreosanantietämystä Heikki Turusen *Simpauttaja*-romaanista pro gradu -tutkielmassaan vuonna 2020. Mustosen aineisto koostui pohjoiskarjalaisten lukiolaisten sähköisen murreosanantestien vastauksista. (Mustonen 2020: 1, 19.) Tutkimukseen osallistui 89 opiskelijaa eräästä pohjoiskarjalaisesta lukiosta. Mustonen selvitti tutkielmassaan, mitkä hänen valitsemistaan 20 murreosanaa ovat nuorille pohjoiskarjalaisille helppoja ja mitkä vaikeita. Hän tarkasteli myös sukupuolen, asuintaustan, murteen, isovanhempien kanssa vietetyn ajan ja lukuharrastuksen vaikutusta lukiolaisten murreosanantietämykseen. Tämän lisäksi Mustonen tarkasteli nuorten havaintoja ja käsityksiä murreosanojen käytöstä. Tutkimuksessa selvisi, että suurin osa hyvin tunnistetuista sanoista oli merkitykseltään konkreettisia ja yhtä verbiä lukuun ottamatta laajalevikkisiä. Yksilöiden välinen variaatio oli murreosanantestissä suurta. Taustatekijöistä tuloksiin vaikuttivat tilastollisesti merkittävimmin lukuharrastus ja murre. (Mustonen 2020: 70–72.)

Sanojen tunnistusta on tutkinut myös Susanne Myllykoski kandidaatintutkielmassaan (2022). Hän tutki vähintään 16-vuotiaiden oululaisten käsityksiä maataloussanastosta. Tutkimuksen tavoitteena oli selvittää ja vertailla, kuinka hyvin eri-ikäiset oululaiset tunnistavat maatalouteen liittyvien sanojen merkityksiä. Sanojen tunnistamisen lisäksi Myllykoski tutki sukupuolen, koulutusasteen ja maatalousalan kokemuksen korrelaatiota maataloussanaston osaamisen kanssa. (Myllykoski 2022: 1.) Hänen aineistonsa koostui 313 informantin vastauksista kyselylomakkeeseen, jota hän jakoi kahdeksassa eri Facebook-ryhmässä. Informantit olivat iältään 16–74-vuotiaita. (Myllykoski 2022: 7–8.) Suurin osa (58 %) Myllykosken kyselyyn vastanneista tiesi sanojen merkitykset oikein. Sanojen tunnistamisessa löytyi myös selvää korrelaatiota vastaajan iän kanssa: mitä vanhempi vastaaja oli, sitä paremmin hän keskimäärin tiesi sanojen merkityksen. Informanttien ilmoittamalla maatalousalaan liittyvällä kokemuksella ei ollut merkittävää

vaikutusta maataloussanaston osaamiseen. Tunnistetuimmat maataloussanaston sanat olivat *nuolukivi*, *kynnös* ja *pässi*. Heikoiten oli tunnistettu *laiho*, *pahnue* ja *uuhi*. (Myllykoski 2022: 29.)

1.3. Oulun seudun murre

Oulun seudun murteen sydänalueeseen kuuluu Matti Pääkkösen tekemän luokittelun mukaan Ii, Hailuoto, Haukipudas, Oulunsalo, Oulu (ja siihen liitetty entinen Oulujoen pitäjä), Kempele, Lumijoki, Liminka, Tyrnävä, Temmes, Siikajoki, Revonlahti, Paavola ja Rantsila. Alueella ei kuitenkaan ole mitään varsinaisia, tarkkoja rajoja. Tämän vuoksi Pääkkönen lukee murrealueeseen läheisesti liittyvinä siirtymämurteina Kuivaniemen, Yli-Iin, Kiimingin, Ylikiimingin, Muhoksen ja Utajärven murteet. (Pääkkönen 1971: 17–18; 1994: 12–13.)

Suomen murteet on kielitieteessä perinteisesti jaettu länsi- ja itämurteisiin. Tämä jako perustuu 1700- ja 1800-luvun kielioppeihin. Perinteisen jaon mukaan länsi- ja itämurteet jakautuvat kahdeksaan murreryhmään, joista jokaisesta voidaan erottaa myös alaryhmiä. Oulun seudun murre kuuluu länsimurteiden viidenteen pääryhmään, keski- ja pohjoispohjalaismurteisiin. Tarkemmin sanottuna se kuuluu toiseen alaryhmään, pohjoispohjalaisiin eli Pohjois-Pohjanmaan murteisiin. (Mielikäinen & Palander 2014: 54–55.)

Suomen murteiden perinteistä jakoa käytetään yhä kielentutkimuksessa, joskin sen toimivuutta on kyseenalaistettu. Murteiden pääjakoa on pohtinut muun muassa Heikki Paunonen (2006). Hän on nostanut esiin muun muassa keski- ja pohjoispohjalaisten murteiden aseman, joka ei hänen mukaansa ole yhtä selvä kuin hämäläis- tai savolaismurteiden (Paunonen 2006: 255). Näkemys juontuu siitä, että pohjoismurteissa tavataan piirteitä niin länsi- kuin itämurteista. Paunonen esittääkin, että suomen murteet jakautuisivat kahden pääryhmän sijasta neljään päämurteistoon: 1) lounaismurteisiin, 2) länsimurteisiin, 3) itämurteisiin ja 4) pohjoismurteisiin (Paunonen 2006: 268). Käsitystä pohjoismurteista omana päämurreryhmäänään vahvistaa myös Harri Mantila ja hänen tekemänsä tutkimus Oulun seudun murteen vokaalistosta (Mantila & Pääkkönen 2010). Pohjoisissa murteissa esiintyy nimittäin selkeiden länsi- ja itämurteiden piirteiden lisäksi

si myös kontaminaatiopiirteitä, joita ei sellaisenaan esiinny kummallakaan murrealueella. Esimerkiksi jälkitavujen vokaalijonojen järjestelmässä on itäisiä ja läntis-pohjalaisia aineksia, mutta siinä on huomioitavissa myös omapohjaista kehitystä (Mantila & Pääkkönen 2010: 243).

Pohjois-Pohjanmaan murrealueelle tunnusomaisia piirteitä ovat muun muassa inessiivin päätteeksi yksi *s* (*talosa* 'talossa'), vahva välivokaali eli švaavokaali (*vanaha* 'vanha') ja yleisgeminaatio (*puhhuu* 'puhuu') (Lyytikäinen, Rekunen & Yli-Paavola 2013: 281–282). Erityisesti Oulun seudun murteen tunnetuin ja matkituin piirre on yksikön 2. persoonan pronomini *nä* tai *nää*, joka on leviämässä Oulun seudulta laajemmallekin alueelle (Mantila 2019: 255). Pronominista on muodostunut stereotyyppi, ja siitä on tehty erilaisia hokemia, esimerkiksi *ookkonä(ä) Oulusta* ja *pelekääkkönä(ä) polliisia*. Tämän kaltaiset matkimukset ovat tunnettuja laajasti Oulun seudun murrealueen ulkopuolellakin. (Mantila & Pääkkönen 2010: 40). Pirkko Leino on tutkinut matkimuksia pro gradu-tutkielmassaan 1960-luvulla ja jakanut ne 11 tyyppiin. Hänen mukaansa esimerkiksi dialogien ja repliikkien lisäksi myös irralliset sanat voivat olla matkimuksia. (Mielikäisen 2005: 100 mukaan Leino 1968.) Katson, että *nä/nää*-pronominin lisäksi aineistossani esiintyvät sanat *pahki* ja *ölövi* ~ *ölövinä* ovat vähintäänkin suhteellisen tunnettuja, stereotyyppisiä oululaisia matkimuksia.

Oulun seudun murre on syntyvaltaltaan tyypillinen länsisuomalainen sekamurre, eli siinä yhdistyy piirteitä niin länsi- kuin itämurteistakin. Oulun seudun murteen vanhimmat juuret yltävät länsimurteiden päälähteille, muinaishämäläiseen kielimuotoon. (Pääkkönen 1994: 288.) Murteen äänne- ja muoto-opillisen rakenteen pohja on pohjoiskantasuomalainen ja sitä myötä muinaishämäläinen. Toinen Oulun seudun murteen selvä läntinen komponentti on lounaissuomalais-satakuntalainen. (Mantila & Pääkkönen 2010: 14.) Murteen läntiseen pohjaan on kuitenkin lomittunut piirteitä itämurteista (Pääkkönen 1994: 291). Tämän vuoksi Oulun murteesta käytetään termiä *sekamurre*.

Läntisten ja itäisten murrepiirteiden sekoittuminen Oulun murteessa näkyy erityisen selvästi sen sanastossa. Oulun murreosanasto on sekoitus vanhoja suomen sukukieliin pohjautuvia sanoja, uudempia omaperäisiä uudennoksia ja kielikontakteista tarttuneita lainasanoja. Useat Oulun murteelle ominaiset sanat ovat kulkeutuneet Pohjois-Pohjanmaalle joko itäisen tai läntisen Suomen kautta. Alue, mistä sana on lähtöisin, voi

sijaita hyvinkin kaukana Oulun seudun murteen alueelta. Jokin yksinomaan itämurteille tyypillinen sana on voinut kulkeutua Oulun murteeseen esimerkiksi vepsän ja lyydin kielistä karjalan kieleen ja sieltä suomen savolaismurteiden kautta läntisiin pohjalaismurteisiin. Vastaavasti länsimurteille ominainen sana on voinut levitä Oulun seudun murteeseen esimerkiksi eteläisistä vatjan ja viron murteista, joista se on levinnyt Lounais-Suomeen ja sieltä satakuntalais- ja pohjalaismurteiden kautta Ruijan rannoille asti. Murre sanojen levinneisyyttä selvittäessä on kuitenkin tärkeää muistaa, että jokin sana tai muoto on voinut kadota joltakin alueelta kokonaan tai se on voinut korvautua esimerkiksi uudella lainalla. (Pääkkönen 1994: 299.)

Pohjois-Pohjanmaan murteen voi katsoa rakentuneen kolmen itäisen asutuskerrostuman tuomista perusaineista. Vanhin kiinteä asutus koostuu Pohjois-Pohjanmaalle keskiajalla muuttaneista kainuulaisista. Toinen vanha asutuskerrostuma on lähtenyt liikkeelle Karjalasta. Karjalaiset kulkivat Pohjois-Pohjanmaalle, erityisesti sen rannikolle, erilaisia vesireittejä pitkin. Varsinaisen väestönsä Pohjois-Pohjanmaan rannikko sai kuitenkin savolaisen ekspansion myötä 1500-luvulla. (Pääkkönen 1966: 1–4.) Oulun seudun murteessa näkyikin voimakkaasti eritoten savolainen vaikutus. Savolaiset ovat muuttoliikkeen myötä tuoneet Oulun seudun murteeseen monia kielenpiirteitä. (Pääkkönen 1994: 288.) Muun muassa svaavokaalin ja yleisgeminäation ajatellaan kotiutuneen Oulun murteeseen alueelle levittäytyneen savolaisuuden myötä (Mantila & Pääkkönen 2010: 14).

Tarkasteltaessa Oulun seudun murretta ja sen syntyä on näiden asutuskerrostumien lisäksi syytä huomioida kaksi muuta tekijää: vienalaiset kauppiaat ja ruotsin kieli. Vienalaiset kauppiaat ja entinen ruotsinkielinen porvaristo palvelijoinen ovat jättäneet jälkensä erityisesti Oulun murteen sanastoon. (Pääkkönen 1966: 5.)

Oulu ja sen ympäristö ovat aina olleet enemmistöltään suomenkielisiä. Ruotsin kielen käyttö kuitenkin lisääntyi 1600- ja 1700-luvulla, kun kaupankäynti Ruotsin kanssa vilkastui ja kun sieltä saatiin uusia asukkaita kaupunkiin. Ruotsin kielen taito oli välttämätön etenkin oululaisille kauppiaille ja käsityöläisille, jotka kävivät alinomaan Tukholmassa töissä. Ruotsin kieli nousi Oulussa merkittävään asemaan 1800-luvulla, kun ruotsista tuli Suomen virallinen hallinnon sekä kaupan ja sivistyksen kieli (Rossi 2019: 16–17,

38.) Tuona aikakautena koulujen opetuskielenä oli ruotsi, ja Oulun varakas porvaristo oli joko kaksikielistä tai aivan ruotsinkielistä (Hautala 1975: 388).

Ruotsin kielen sanoja lainattiin Oulun murteeseen, koska kieltä arvostettiin oululaisessa kieliyhteisössä (Rossi 2012: 289). 1800-luvun sääty-yhteiskunnan hierarkiassa alempana olleet pikkuporvarit, pienempien kauppapuotien omistajat ja käsityöläiset, pyrkivät puhumaan ruotsia. Pikkuporvarien ylemmissä piireissä puhuttiin ruotsia, tosin se oli karkeammin äännettyä kuin kaupungin vaikutusvaltaisten ylimpien porvareiden ruotsin kieli. Alemmissä piireissä suomenkieliset, ruotsia taitamattomat pikkuporvarit sotkivat puheeseensa runsaasti ruotsin kielestä väännettyjä sanoja. (Hautala 1976: 86.) Ruotsin kielen vaikutusvaltaisesta ja arvostetusta asemasta huolimatta myös suomen kieltä käytettiin Oulussa esimerkiksi tuomioistuimessa, sillä väestö oli suomenkielistä (Rossi 2019: 38). Myös oppilaat käyttivät keskinäisenä puhekielenään suomea, vaikka koulun opetuskieli oli ruotsi. Vaikka ruotsin kieltä pidettiin tuohon aikaan korkeassa arvossa, Oulussa oli siis myös suomalaisuuden kannattajia. (Hautala 1975: 388.) Ruotsin ja suomen kielet elivät Oulussa erityisesti 1700- ja 1800-luvuilla rinnakkain (Rossi 2019: 15).

2. TEOREETTINEN VIITEKEHYS

Käsittelen seuraavissa alaluvuissa tutkielmani teoreettista viitekehystä. Tutkielmani teoreettisena pohjana toimii sosiolingvistiikka, kansanlingvistiikka ja erityisesti kansandialektologia. Esittelen sosiolingvistiikan tutkimusalan alaluvussa 2.1., kansanlingvistiikan tutkimusalan alaluvussa 2.2 ja kansandialektologian tutkimusalan alaluvussa 2.3. Näiden tutkimussuuntauksien lisäksi tutkielmani kannalta olennaista on sanastonhallintaan liittyvä teoria. Alaluvussa 2.4. kerron sanastonhallinnasta ja sen kehittymisestä nuorilla.

2.1. Sosiolingvistiikka

Sosiolingvistiikka on kielentutkimuksen ala, jossa keskitytään tutkimaan kieltä sen sosiaalisessa ympäristössä. Sosiolingvistisessä tutkimuksessa tutkimuskohteena on tyypillisesti kielenkäytön ja sosiaalisen rakenteen suhde. (Nuolijärvi 2000: 13, 15). Yksi perinteisimmistä sosiolingvistiikan tutkimuskohteista on kielelliset asenteet. Niiden tutkimisessa pyritään selvittämään, miten johonkin varieteettiin asennoituminen vaikuttaa sen kehitykseen. On osoitettu, että kielellisten piirteiden tai kielimuodon leimautuminen negatiivisesti tai niiden sosiaalinen arvostus ohjaavat kielen muuttumista. Tämä tapahtuu joko jäljittelemällä arvostamaansa tai arvostetuksi koettua puhetapaa tai välttämällä aliarvostetun kielimuodon piirteitä. (Palander 2011: 11.)

Vaikka tutkimuskohteenani ei varsinaisesti ole kielelliset asenteet, ovat ne voineet vaikuttaa tutkimustuloksiini. Kielellisten piirteiden muuttumista ohjaa niiden negatiivinen leimautuminen tai sosiaalinen arvostus (Palander 2011: 11). Kielellisiin piirteisiin sisältyy sanasto, joka muuttuu kielen alueista kaikista nopeimmin (Heikkinen & Mantila 2011: 112). Ilmiö voi näyttäytyä tutkielmassani siten, että tiettyjä epämuodikkaiksi koettuja sanoja on voitu vältellä jo jonkin aikaa. Sanat ovat leimautuneet negatiivisesti ja ne ovat hiljalleen jääneet pois käytöstä. Tämä voi näkyä tutkimustuloksissani siten, että informanttini eivät ole tunnistaneet kyseisiä sanoja, koska he eivät ole juuri kuulleet niitä. Selvitän tutkielmassani, minkälaista muutosta Oulun seudun murteen sanastossa on mahdollisesti tapahtumassa.

2.2. Kansanlingvistiikka

Kansanlingvistiikassa tutkimuskohteena ovat ei-lingvistien havainnot kielenkäytöstä (Palander 2001: 147). Ei-lingvistiksi kutsutaan henkilöä, jolla ei ole kielitieteellistä koulutusta. Sana pohjautuu Dennis Prestonin 1980-luvun tutkimuksissa käyttämään *nonlinguist*-termiin. Muita käyttökelpoisia suomenkielisiä vastineita *nonlinguist*-termille ovat ei-lingvistin lisäksi ei-kielitieteilijä, maallikko ja tavallinen kielenkäyttäjä tai -puhuja. Nimityksiä käytetään kansalingvistiikassa tavallisesta kielenpuhujasta tutkijan vastakohtana. Kansanlingvistiikka sai alkunsa kielitieteilijöiden havainnosta, että ei-kielitieteilijöiden käsitykset kielestä ovat arvokkaita. Huomattiin, että samoin kuin kielitieteilijät, myös tavalliset kielenkäyttäjät tekevät havaintoja kielestä. Kansanlingvistinen tutkimus on kiinnostunut ihmisten kieltä koskevista näkemyksistä, arvostuksista, olettamuksista ja tiedosta (Palander 2011: 11–13.) Tutkielmani on kansanlingvististä tutkimusta, sillä tutkimuskohteenani ovat nuorten murre sanoja koskevat käsitykset ja tiedot.

2.3. Kansandialektologia

Kansandialektologia on tutkimussuuntaus, jota voidaan tulkita yhdeksi kansanlingvistiikan osa-alueeksi. Sen tutkimuskohteena on tavallisten kielenkäyttäjien eli ei-kielitieteilijöiden havainnot murteista (Palander 2001: 147). Murrehavaintojen ja -käsitysten lisäksi kansandialektologiassa tutkitaan tavallisten kielenkäyttäjien murteita koskevia mielteitä (Palander 2011: 12). Kansandialektologian on vakiinnuttanut varsinaiseksi tutkimusalaksi Dennis R. Preston, kun hän käytti termiä *perceptual dialectology* ensimmäisen kerran vuonna 1981. Termi on sittemmin käännetty suomessa havaintodialektologiaksi ja vapaasti käännettynä kansandialektologiaksi. Kansandialektologisen tutkimusalan uranuurtajana voidaan pitää hollantilaista A. Weijneniä, joka keräsi kyselymenetelmällä tietoa maanmiestensä murrekäsityksistä 1940-luvulla. 1950-luvulla kansandialektologinen tutkimussuuntaus eteni Japaniin, kun belgialaissyntyinen Willem Grootaers tiedusteli siellä maallikoiden havaintoja paikallisista murre-eroista. (Palander 2001: 147–148.) Tutkielmani edustaa erityisesti kansandialektologiaa, sillä tutkin tietyn murrealueen ihmisten käsityksiä paikallisen murteen sanoista.

2.4. Sanastonhallinta

Sanastonhallinta, eli sanojen muodon ja merkityksen hallinta, on yksi kielenkäytön perustavimmista tekijöistä. (Pajunen, Itkonen & Vainio 2015: 160). Sanojen tärkein tehtävä on merkitysten rakentaminen ihmisten välisessä vuorovaikutuksessa (Honko 2015: 2). Ilman sanojen korrektia hallintaa tarkoituksenmukainen kommunikointi voi olla haastavaa.

Kielenkehitys ja -hallinta vaihtelevat huomattavasti jokaisessa ikävaiheessa (Pajunen & Honko 10). Siis myös sanasto ja sen hallinta kehittyvät jatkuvasti läpi elämän. Eriikäisten kielenkäyttäjien tunteman ja hallitseman sanaston monipuolisuus ja laajuus vaihtelee. Nuorten aikuisten sanavarasto on parhaimmillaankin 20–30 prosenttiyksikköä pienempi kuin vanhemmilla ihmisillä (Pajunen & Honko 2021: 10 ja siinä mainitut lähteet). Sanastonhallinnassa on lisäksi suuria yksilöllisiä eroja, niin lasten kuin aikuistenkin välillä (Honko 2015: 2).

Sanatieto ja kyky kielentää merkityksiä kehittyy vähittäin (Pajunen & Honko 2021: 11). Myös semanttisen tiedon hallinta kehittyy iän myötä, mikä näkyy yleensä määritelmiin sisältyvän tiedon määrällisenä kasvuna ja sen tarkkuuden lisääntymisenä. Sanan merkityksen määrittely edellyttää määrittelemisen kohteen tarkkaa hallintaa ja analyyttisiä taitoja. On tutkittu, että semanttinen tieto ja kyky määritellä sanamerkityksiä kasvavat kehityksellisesti. Kasvuikäisten nuorten antamat määritelmät eroavat siis laadullisesti aikuisten määritelmistä. (Pajunen, Itkonen & Vainio 2016: 477–478.) Tutkimustuloksieni on voinut vaikuttaa informanttien ikä. Heidän kykynsä määritellä sanamerkityksiä kehittyvät edelleen. Muodoltaan tiiviit ja sisällöltään relevantit sanamääritelmät saavutetaan iän myötä aina paremmin (Pajunen, Itkonen & Vainio 2016: 482). Informanttini kykenevät siis vanhempana antamaan sanoille tarkempia ja ytimekkäämpiä merkityksiä. Lapsilla sanamerkitykset tarkentuvat iän mukaan samalla, kun tuotteliaassa hallinnassa olevien sanojen merkitykset pidentyvät. Tämän lisäksi lapsuudessa aletaan konkreettisten merkitysten lisäksi hallita abstrakteja sanamerkityksiä. (Pajunen, Itkonen & Vainio 2015: 160.) Informanttini eivät ole lapsia, mutta heidän kykynsä määritellä sanojen merkityksiä ovat terävöityneet suhteellisen vähän aikaa sitten. Nuo kyvyt myös kehittyvät vielä pitkälle aikuisikään. Tutkimustuloksissani voi siis näkyä – ja oletettavasti

näkyikin – se, että informanttini ovat nuoria aikuisia. Heidän kykynsä määritellä sanamerkityksiä kehittyvät yhä.

3. TUTKIMUSAINEISTO JA -MENETELMÄT

3.1. Tutkimusaineisto

Hankin tutkimusaineistoni Webropolin sähköisellä kyselylomakkeella (katso liite). Lähetin kyselyn yhteen Oulun seudun lukioon kahdelle äidinkielen ja kirjallisuuden opettajalle. Opettajat teettivät kyselyn kahdelle 15 vuotta täyttäneiden lukioikäisten ryhmälle. Ensimmäinen ryhmistä koostui lukion 1. luokkalaisista ja toinen lukion 3. luokkalaisista. Ikäryhmän valintaan vaikutti henkilökohtaiset havaintoni ja kokemukseni siitä, että oululaisten nuorten sanasto ja puhetapa ovat muuttuneet huomattavasti etenkin viimeisen vuosikymmenen aikana. Olen havainnut, että nuoret harvoin käyttävät puheessaan stereotyyppisiä Oulun murteen sanoja. Päätökseeni valita informanteiksi juuri lukioikäiset vaikutti osaltaan oletukseni siitä, että 15 vuotta täyttäneet nuoret kykenisivät keskimäärin antamaan murre sanoille semanttisesti tarkempia määritelmiä kuin alle 15-vuotiaat.

Kyselyyni vastasi yhteensä 49 informanttia, joista 28 (57 %) ilmoitti olevansa naisia ja 20 (40 %) olevansa miehiä. Yksi informanteista (2 %) ei halunnut kertoa sukupuoltaan. Muunsukupuolisia oli 0 %. Sukupuolen lisäksi taustatiedoissani oli kohta, jossa varmistin informantin olevan vähintään 15-vuotias. Muilla taustatiedoilla, kuten esimerkiksi informantin asuinajalla Oulun seudulla ja huoltajien synnyinpaikkakunnalla, on voinut olla vaikutusta informantin käsityksiin murre sanoista. Jätin kyselystäni pois tällaiset taustatietoa koskevat kysymykset, joten en kykene tutkimaan niiden mahdollista vaikutusta tutkimustuloksiini. Esittelen muita sanojen tunnistamiseen mahdollisesti vaikuttaneita tekijöitä tarkemmin alaluvussa 4.4.

Kyselyn murre sanojen valinnassa käytin apuna Jukka Ukkolan murre sanakirjaa *Ookkonää : Oulun murteen uusi sanakirja* (2016), Kotuksen Suomen murteiden sanakirjan verkkomuotoa (jatkossa SMS) ja kolmiosaista etymologista sanakirjaa *Suomen Sanojen Alkuperä* (jatkossa SSA). Ukkola on kerännyt sanakirjan sanat niin itsenäisesti kuin muiden Oulun murteen harrastajien avulla, eikä hänellä tiettävästi ole kielitieteellistä koulutusta. Ukkola itse kuvailee teoksessa olevan kysymys enemmänkin murrerupattelusta kuin tiukkaoppisesti kieliopista (Ukkola 2016: 7.)

Aineistoni murre sanat voi valintaprosessini perusteella jakaa kolmeen ryhmään: ruotsalaisperäisiin lainasanoihin, stereotyyppisiin oululaisiin murre sanoihin ja satunnaisiin murre sanoihin. Kuten luvussa 1.2. mainitsin, valitsin vertailumahdollisuuden vuoksi kyselyyni murre sanoja Rossin tutkimuksesta. Koin hedelmällisimmäksi valita sanoja, jotka oli tunnistettu melko hyvin tai kohtalaisesti. Jätin tietoisesti valitsematta Rossin tutkimuksen parhaiten ja heikoiten tunnistettuja sanoja. Rossin tutkimuksen parhaiten tunnistetut sanat olivat mielestäni hyvin yleiskielisiä, eli ne eivät ole ollenkaan ominaisia juuri Oulun murteelle. Heikosti tunnistetut sanat olivat sellaisia, joita kukaan vastaajista ei ollut tunnistanut. Sanat kuvasivat asioita tai esineitä, jotka ovat käyneet nyky maailmassa tuntemattomiksi. Koin epätyytyttäväksi valita kyselyyni tällaisia sanoja, joten vältin niitä tietoisesti. Halusin valita murre sanoja, jotka eivät olisi liian vaativia, mutta jotka informanttien olisi mahdollista tunnistaa. Rossin tutkimuksesta valitsemani ruotsalaisperäiset lainasanat ovat *öörfiila* ~ *öörviila*, *leekata*, *vörskotti* ja *räknätä*. Vertailen tutkimustuloksiamme luvussa 4.3.

Halusin ottaa kyselytutkimukseeni mukaan myös sanoja, jotka usein stereotyyppisesti mielletään juuri oululaisiksi murre sanoiksi. Valitsin sanat henkilökohtaisten kokemusten pohjalta. Olen huomannut, että nämä murre sanat toistuvat esimerkiksi murre matkimuksissa ja murteita käsittelevissä yleistajuisissa artikkeleissa. Sanat ovat sellaisia, jotka ovat esiintyvät usein imitaatioissa ja matkittaessa Oulun murretta. Valitsemani stereotyyppiset Oulun murteen murre sanat ovat *pahki*, *onnikka*, *kompainen* ja *ölövi* ~ *ölövinä*. Loput kyselyyni murre sanoista valitsin satunnaisesti Ukkolan sanakirjasta. Vaatimuksenani oli kuitenkin se, että sanan merkitys ja levinneisyys löytyvät joko SMS:sta tai SSA:sta. Satunnaisesti valitsemani murre sanat ovat *kirvata*, *hiuti*, *häätyä*, *hokara*, *kisuta* ja *motti*.

Tutkimuksen luotettavuuden toteutumiseksi tarkistin murre sanojen merkityksen ja levinneisyyden SMS:sta tai SSA:sta. Halusin valita murre sanoja, jotka ovat käytössä pääasiallisesti Oulun seudulla eli Pohjois-Pohjanmaan murre alueella. Tämä osoittautui hyvin haasteelliseksi vaatimukseksi. Oulun murteen syntyvän seurauksena suurin osa ”oululaisista” murre sanoista on perua jonkin muun murre alueen sanastosta ja siten niiden levinneisyys on laaja. Laajensin vaatimustani siten, että sana olisi käytössä pääasiallisesti Pohjois-Suomessa. Valintaani vaikutti myös se, että tällä hetkellä Suomen mur-

teiden sanakirjan verkkomuodossa on aakkosväli *a-mähistyä*. Tämän vuoksi suurin osa valitsemistani sanoista on väliltä *a-m*. Lopuilla aakkosilla alkavat sanat ovat saatavilla sanalippuina mikrofilmillä. Tämän opinnäytteen tekemisen aikana niitä ei ollut toimitettu sanakirjan sähköiseen muotoon, eikä minulla ollut aikaa mikrofilmien läpikäymiseen. Osa stereotyyppisistä murre sanoista ja ruotsalaisperäisistä lainasanoista sijoittuu sille aakkosvälille, joiden merkityksestä ja levinneisyydestä ei tällä hetkellä ole saatavilla tietoa SMS:n verkkomuodossa. Tarkistin tällaisissa tapauksissa sanojen merkityksen SSA:sta. Sanakirjoissa esitellään sanojen merkityksen lisäksi muun muassa sen esiintyminen murteissa. Näiden murre sanojen kohdalla jouduin laajentamaan sanojen levinneisyyden aluetta yhä enemmän. Niiden levinneisyyden on SSA:ssa esitelty rajoittuvan länsimurteiden alueelle. Tämän tarkempaa tietoa en löytänyt SSA:sta valitsemieni stereotyyppisten oululaisten murre sanojen ja ruotsalaisperäisten lainasanojen levinneisyydestä. Koin niiden kuitenkin olevan tärkeitä tutkimukselleni ja päätin pitää ne kyselysani niiden laajalevikkisyydestä huolimatta.

Valitsemani Oulun murteen sanat kyselylomakkeen kaltaisessa järjestyksessä ovat: *kirvata, hiuti, kompiainen, häätyä, öörfiila ~ öörviila, hokara, ölövi ~ ölövinä, leekata, onnikka, vörskotti, kisuta, motti, pahki ja räknätä*.

3.2. Tutkimusmenetelmät

Tutkimukseni on kyselylomaketutkimus. Valitsin tutkimusmenetelmäksi kyselylomakkeen, koska sillä on mahdollista saada nopeasti laaja aineisto (Mielikäinen & Palander 2014: 22.) Kyselylomaketutkimuksessa on tärkeää, että kyselyn eri kohdat ovat mahdollisimman yksiselitteisesti tulkittavissa. Kyselyn vastaukset ovat aina sekä kyselyn laatijan että osallistujien tulkintoja kyselyn eri kohdista. (Alanen 2011: 147.) Kysely on keino mitata ihmisen, tietoa ja kokemuksia. Sitä voidaan käyttää niin numeeriseen mittaukseen kuin sanallisten vastausten keräämiseen. Vastausten analysointiin voi käyttää määrällisiä eli kvantitatiivisia menetelmiä ja laadullisia eli kvalitatiivisia menetelmiä. (Vanhatalo & Vehkalahti 2020: 241.)

Kyselylomakkeeni sisältää suljettuja kysymyksiä ja avoimia kysymyksiä. Niin suljetut kuin avoimet kysymykset noudattavat tietynlaisia malleja. Suljetuissa kysymyksissä vastaajalle annetaan joukko vaihtoehtoisia vastauksia, joista hän valitsee itselleen mie-

leisen. Avoimissa kysymyksissä vastaaja saa muotoilla vastauksen haluamansa kaltaiseksi. Niiden vastauksia voidaan tarkastella laadullisen sisällönanalyysin keinoin esimerkiksi luokittelemalla. Tämän jälkeen avoimia kysymyksiä voidaan kuvata määrällisin keinoin. (Alanen 2011: 150–151.) Käytän tutkielmassani suljettujen kysymysten analysointiin määrällisiä menetelmiä ja avoimien kysymysten analysointiin laadullisia menetelmiä. Esitän laadullisen analyysin rinnalla lukuihin perustuvia taulukoita ja kuvia.

Kysely on menetelmänä altis otanta- ja mittausvirheille (Vanhatalo & Vehkalahti 2020: 245). Kyselytutkimuksen toteuttamiseen liittyy monia heikkouksia. Ei voida esimerkiksi olla varmoja siitä, miten vakavasti vastaajat ovat suhtautuneet tutkimukseen tai ovatko vastaajat ymmärtäneet annetut vastausvaihtoehdot onnistuneesti (Hirsjärvi, Remes & Sajavaara 2009: 195.) Kyselymenetelmään kuuluu ajatus siitä, että nämä virheet pyritään tiedostamaan, ottamaan huomioon ja korjaamaan (Vanhatalo & Vehkalahti 2020: 245). Tutkimustuloksiini ovat voinut vaikuttaa muun muassa kyselylomakkeen kysymysten ja ohjeiden muotoilut sekä informanttien motivaatio ja luotettavuus. Informanttini vastasivat kyselyyn oppitunnilla opettajan valvomana, millä on voinut olla vaikutusta niin informanttien motivaatioon vastata kyselyyn kuin vastausten laatuun. Saamani vastaukset ovat asianmukaisia ja loogisia, joten koen informanttieni suhtautuneen kyselyyn asiallisesti ja vakavasti.

Sisällönanalyysi on yksi perinteisistä analyysimenetelmistä, jota voidaan käyttää kaikissa laadullisissa tutkimuksissa. Sisällönanalyysi on menetelmänä varsin laaja: sen avulla voidaan analysoida melkein mitä tahansa kirjalliseen muotoon saatettavaa materiaalia. Tavoitteena on saada tiivis ja yleinen muoto tutkittavasta ilmiöstä. (Tuomi & Sarajärvi 2018: 103, 117.)

Olen edennyttä avoimien kysymysten analysoinnissa aineistolähtöisen sisällönanalyysin tavoin (Tuomi & Sarajärvi 2018: 122–127). Ensiksi **pelkistin** aineistoni karsimalla siitä tutkimukselle epäolennaisia asioita pois. Jätin muun muassa huomiotta arvaukseen liittyvät ilmaukset ja käsittelin kaikkia vastauksia tasavertaisina. Pelkistämävaiheessa myös listasoin samaa asiaa kuvaavat pelkistetyt ilmaukset allekkain huomioiden, että yhdessä vastauksessa voi olla useampia, toisistaan eroavia sanalle annettuja merkityksiä. Tämän jälkeen etsin pelkistetyistä vastauksista samankaltaisuuksia ja eroavaisuuksia.

sia, joiden perusteella **ryhmittelin** vastaukset kolmeen alaluokkaan. Nimesin alaluokat niitä kuvaavilla käsitteillä: 1) sana tunnistettu hyvin, 2) sana tunnistettu osittain ja 3) sanaa ei tunnistettu. Esittelen ryhmittelyni kriteereitä tarkemmin luvussa 4. Lopuksi **abstrahoin** aineiston. Jatkoin luokkien yhdistelemistä alaluokkien pohjalta ja etenin johtopäätöksiin. Abstrahoinnin pohjalta muodostin kolme pääluokkaa: 1) hyvin tunnistetut sanat, 2) melko hyvin tunnistetut sanat ja 3) heikosti tunnistetut sanat. Esittelen luokitteluni kriteereitä tarkemmin luvussa 4.

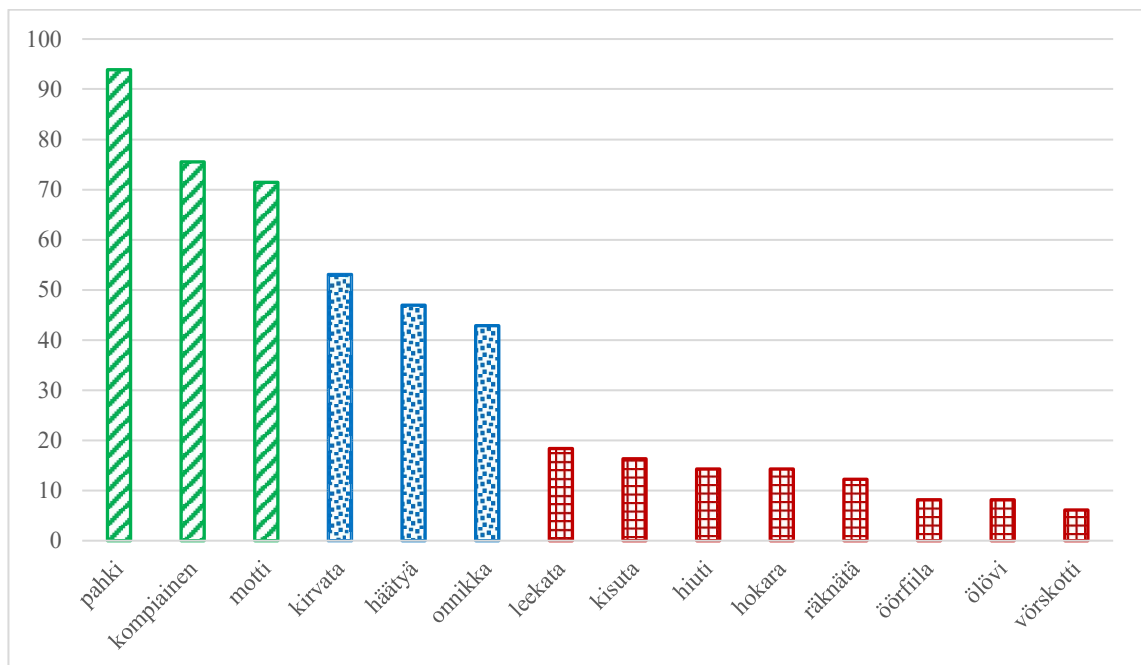
4. ANALYYSI

Kyselyssä informanttien tehtävänä oli kertoa, mitä kyselyssäni esiintyvät Oulun murteen sanat heidän mielestään tarkoittavat. Murre sanojen yhteydessä olevat avoimet tekstikentät olivat pakollisia, eli olen saanut jokaiselle murre sanalle 49 sanan merkitykseen liittyvää vastausta. Pakollisuuden vuoksi informanttien tuli kirjoittaa tekstikenttään jotain, jotta pystyvät päättämään kyselyn. Kerroin kyselylomakkeen alussa informanttien voivan kirjoittaa tekstikenttään esimerkiksi ”en tunnista sanaa”, jos he eivät tiedä sen merkitystä. Tämän tyylisiä vastauksia on useita.

Sanan tunnistamisen kriteerinä olen pitänyt sitä, että informantti on antanut sanalle merkityksen, joka muistuttaa jollain tapaa jotakin SMS:n, SSA:n tai Ukkolan sanakirjan määritelmistä. Olen analysoinut, että informantti ei tunnista sanaa, jos hänen antamansa merkitys ei millään tavalla liity tai on huomattavan kaukana SMS:n, SSA:n tai Ukkolan sanakirjan antamista merkityksistä. Jos informantti on jollain tapaa ilmaissut vastauksensa olevan arvaus, olen silti käsitellyt sitä tarkoituksenmukaisena vastauksena. Tämä johtuu siitä, että tutkijana en voi olla täysin varma, mitkä kaikki vastauksista perustuvat arvaukseen.

Olen luokitellut informanttien antamat vastaukset ensiksi kolmeen ryhmään. Ryhmään 1 **Sana tunnistettu** kuuluvat vastaukset, joissa sanan merkitys on samanlainen tai samankaltainen verrattaessa SMS:n, SSA:n tai Ukkolan sanakirjaan. Vastaukset kuvailevat sanan merkitystä joko täydellisesti tai siten, että sanan ydinasia on osattu kuvailla oikein. Ryhmään 2 **Sana tunnistettu osittain** kuuluvissa vastauksissa sanalle annettu merkitys on lähellä SMS:n, SSA:n tai Ukkolan sanakirjan määritelmiä, mutta niistä puuttuu jotain sanan merkityksen kannalta olennaista. Vastauksista ilmenee oikea asia-yhteys, mutta ydinasian määrittelemisessä on oleellinen puute. Ryhmään 3 **Sanaa ei tunnistettu** luokittelin vastaukset, joissa sanalle annettu merkitys ei liity mitenkään SMS:n, SSA:n tai Ukkolan sanakirjan määritelmiin. Samaan ryhmään olen luokitellut vastaustyyppit ”en tunnista” ja ”en tiedä”, sekä pisteen (.), viivan (-) ja kysymysmerkin (?).

Ryhmien perusteella olen jakanut murre sanat edelleen kolmeen luokkaan sen perusteella, kuinka hyvin informantit ovat tunnistaneet sanan. Luokkaan 1 **Hyvin tunnistetut sanat** sisältyvät murre sanat, jotka noin kolme neljäsosaa tai lähes kaikki informanteista ovat tunnistaneet. Luokkaan 2 **Melko hyvin tunnistetut sanat** pitää sisällään murre sanat, jotka noin puolet tai hieman alle puolet informanteista on tunnistanut. Luokkaan 3 **Heikosti tunnistetut sanat** olen luokitellut murre sanat, jotka vähemmän kuin viidesosa informanteista on tunnistanut.

KUVIO 1. Sanat vastaajien tunnistamassa järjestyksessä.

Kuviossa 1 näkyvät murre sanat siinä järjestyksessä, miten vastaajat ne tunnistivat. Määrän olen laskenut ryhmään 1 **Sana tunnistettu** kuuluvien vastausten perusteella. Kuviossa viistoviivoilla ja vihreällä värillä on merkitty **luokan 1** sanat eli hyvin tunnistetut sanat. Pistekuviolla ja sinisellä värillä on merkitty **luokan 2** sanat eli melko hyvin tunnistetut sanat. Ruudukkokuviolla ja punaisella värillä on merkitty **luokan 3** sanat eli heikosti tunnistetut sanat. Kuten kuviossa voi huomata, suurin osa kyselylomakkeen murre sanoista tunnistettiin heikosti. Esittelen seuraavissa alaluvuissa jokaiseen luokkaan kuuluvat murre sanat ja informanttien niille antamat merkitykset.

4.1. Hyvin tunnistetut sanat

Hyvin tunnistettuja sanoja ovat ne murre sanat, jotka arviolta kolme neljäsosaa informanteista tai miltei jokainen informantti tunnisti. Suurin osa informanteista antoi sanoille vastauksen, jonka merkitys on joko täysin samanlainen tai samankaltainen SMS:n, SSA:n tai Ukkolan sanakirjan tarjoamien merkitysten kanssa. Luokka 1 **Hyvin tunnistetut sanat** sisältää murre sanat *pahki*, *kompainen* ja *motti*.

Pahki tarkoittaa Ukkolan sanakirjan mukaan '(törmätä) päin' (Ukkola 2016 s.v. *pahki*). Sana oli selkeästi koko kyselyn tunnistetuin sana – informanteista vain 3 ei tunnistanut sanaa. 46 informanttia tunnisti sanan ja antoi sille Ukkolan sanakirjan kaltaisen merkityksen. Vastaukset ovat myös keskenään erittäin samankaltaisia: niissä toistuvat sanat *törmätä* ja *osua johonkin*. *Pahki* on siis hyvin tunnettu ja helposti tunnistettava murre sana. Ukkolan sanakirjasta poikkeavia merkityksiä ei vastauksissa esiintynyt ollenkaan.

Kompainen tarkoittaa SMS:n mukaan '(paperipäällysteistä) karamellia, makeista' (SMS s.v. *kompainen*). Ukkolan sanakirjassa sanan merkitys on 'karamelli' (Ukkola 2016 s.v. *kompainen*). Informanteista 37 tunnisti sanan. Suurin osa heistä antoi sanalle merkityksen 'karkki', joka on arkinen muoto *karamelli*-sanasta (Kielitoimiston sanakirja 2022 s.v. *karkki*). Informanteista 12 ei tunnistanut sanaa. Heistä 3 antoi sanalle SMS:sta ja Ukkolan sanakirjasta poikkeavan merkityksen, jotka olivat 'kaveri', 'joku ötökkä' ja 'pieni'. Informantti, joka antoi sanalle määritelmän *kaveri*, on voinut päätellä sanan tulevan ruotsin kielen kaveria tarkoittavasta sanasta *kompis*, sillä se muistuttaa kirjoitusasultaan *kompainen*-sanaa. Merkityksen 'joku ötökkä' antanut informantti on voinut kansanetymologisesti yhdistää *kompainen*-sanana jonkin toisen äänteellisesti läheisen ötökän nimeen, esimerkiksi *kovakuoriaiseen*, *sontiaiseen* tai *ampiaiseen*.

Motti-sanalla on SMS:ssa neljä erilaista merkitystä: 1) 'kuutiometri halkoja', 2) '(pelti- tai emali)muki', 3) 'mittana: neljänneskilo' ja 4) 'viinaryypystä' (SMS s.v. *motti*). Näistä merkityksistä Pohjois-Pohjanmaan murrealueella on SMS:n mukaan käytössä '(pelti- tai emali) muki' (SMS s.v. *motti*). 34 informanttia tunnisti sanan. Heistä 29 antoi sanalle merkityksen 'muki' tai 'kuppi'. Informanteista 3 antoi sanalle merkityksen 'mitta'. 2 informanttia antoi sanalle merkityksen, jolla viitataan oletettavasti SMS:n määritelmään 'kuutiometri halkoja': *Tietynlainen rykelmä leikattua puuta(?)*, *Joku määritelmä kuinka*

paljon esim polttopuita on. Informanteista 2 tunnisti sanan osittain antamalla yleisesti astiaan liittyvän merkityksen. Molemmat antoivat sanalle merkityksen 'kulho'. Informanteista 13 ei tunnistanut sanaa. Heistä 3 antoi sanalle merkityksen, joka ei millään tavalla liity SMS:n tai Ukkolan sanakirjan määritelmiin. Nämä merkitykset ovat 'tasku', 'sillä mopataan lattioita' ja 'lyödä'. Merkityksen 'sillä mopataan lattioita' antanut informantti on voinut kansanetymologisesti yhdistää *motti*-sanan sitä äänteellisesti muistuttavaan *moppi*-sanaan. *Lyödä*-merkityksen antanut informantti on puolestaan voinut tehdä kansanetymologisen yhteyden *motata*-sanaan, joka tarkoittaa Kielitoimiston sanakirjan mukaan 'iskeä, lyödä (nyrkillä)' (Kielitoimiston sanakirja 2022 s.v. *motata*).

Hyvin tunnistettuja sanoja olivat siis *pahki*, *kompainen* ja *motti*. Informanttien antamat merkitykset olivat *motti*-sanaa lukuun ottamatta keskenään erittäin samankaltaisia. Tämä kertonee siitä, että sanojen merkitykset ovat heillä hyvässä hallinnassa. *Motti*-sana sai osakseen useita toisistaan poikkeavia merkityksiä. Tämä oli odotettavissa, sillä sanalla on SMS:ssa neljä erilaista merkitystä. Merkitykset olivat kuitenkin sanakirjan mukaisia, joten olen luokitellut heidän tunnistavan sanan hyvin. Sanojen väliltä ei löydy selkeää yhdistävää tekijää, jonka avulla voisi tehdä yleistävän johtopäätöksen siitä, minkälaisia murre sanoja lukioikäiset oululaiset tunnistavat hyvin. *Kompainen* ja *pahki* ovat stereotyyppisiä oululaisia murre sanoja ja *motti* satunnaisesti valitsemani murre sana. *Motti* on myös yleiskielinen sana. Sanaluokaltaan *kompainen* ja *motti* ovat substantiiveja ja *pahki* on adverbi. *Kompainen* ja *motti* kuvaavat hyvin konkreettisia asioita, kun taas *pahki* on abstraktimpi sana. On tutkittu, että nuorten aikuisten on helpompi määrittellä substantiiveja kuin verbejä ja konkreettisiin tarkoitteisiin viittaavia sanoja helpommin kuin abstrakteihin (Pajunen, Itkonen & Vainio 2016: 515). Tämän voi katsoa näkyvän hyvin tunnistettujen sanojen luokassa. Kolmesta hyvin tunnistetusta sanasta kaksi, *kompainen* ja *motti*, ovat konkreettisiin tarkoitteisiin viittaavia substantiiveja. Mielenkiintoisesti kuitenkin *pahki*, joka on adverbi ja yksi kyselyni abstrakteimmista sanoista, tunnistettiin selkeästi parhaiten. Tämä kertonee siitä, että sana on yleisessä ja aktiivisessa käytössä.

4.2. Melko hyvin tunnistetut sanat

Melko hyvin tunnistettuja sanoja ovat sellaiset, jotka suunnilleen puolet tai vähän alle puolet informanteista tunnistivat. Sanan tunnistaneiden informanttien määrät eivät eroa huomattavasti niiden informanttien määristä, jotka eivät tunnistaneet sanaa ollenkaan. Luokkaan 2 **Melko hyvin tunnistetut sanat** sisältyvät sanat *kirvata*, *häättyä* ja *onnikka*.

Kirvata-sanalla on SMS:ssa kolme erilaista merkitystä: 1) 'lausua kirosana t. kirosanoja, kirotta, sadatella', 2) 'saattaa kiroihiin loihtimalla, manaamalla, taikoa, noitua' ja 3) 'eläimen ääntelystä' (SMS s.v. *kirvata*). Ukkolan sanakirjassa *kirvata*-sanalle on annettu ainoastaan merkitys 'kirotta' (Ukkola 2016 s.v. *kirvata*). Informanteista 26 tunnisti sanan. Kaikki antoivat sanalle SMS:n ja Ukkolan sanakirjan kaltaisen merkityksen. Vastaukset olivat keskenään hyvin samanlaisia, ne olivat joko muotoa *kiroilla* tai *kirotta*. Informanteista 23 ei tunnistanut sanaa. Heistä 9 informantin antama merkitys liittyi juoksemiseen tai juoksentelemiseen. Vastauksissa nousi esiin etenkin tietynlainen juokseminen. Tämän tyyllisiä vastauksia oli esimerkiksi *juosta lujaa ja huutaa, juosta vapaana ja iloisena ja juosta, laukata*. On mahdollista, että informantit ovat kansanetymologisesti yhdistäneet *kirvata*-sanana äänteellisesti läheiseen *kirmata*-sanaan ja antaneet sen pohjalta *kirvata*-sanalle juoksemiseen liittyvän merkityksen. *Kirmata* tarkoittaa Kielitoimiston sanakirjan mukaan 'juosta kevyesti, vauhdikkaasti, valtoimenaan' (Kielitoimiston sanakirja 2022 s.v. *kirmata*). Muutama informantti antoi sanalle muista vastauksista poikkeavan merkityksen. Vastaukset olivat myös keskenään erilaisia. Ensimmäinen antoi sanalle merkitykseksi 'haluta saada tietoa jostakin' ja toinen arveli sanan tarkoittavan *jonkin asian jankuttamista*.

Häättyä tarkoittaa SMS:n mukaan 'täytyä, olla pakko, pitää, joutua' ja 'joutua jhk.' (SMS s.v. *häättyä*). Ukkolan sanakirjan mukaan *häättyä* tarkoittaa 'täytyä' (Ukkola 2016 s.v. *häättyä*). Etymologisesti *häättyä* on johdos sanasta *häätää* 'karkottaa; ahdistaa' (SSA 1 s.v. *häätää*). Kielitoimiston sanakirjan mukaan *häätää* tarkoittaa 'karkottaa, ajaa pois, torjua, hätistää' (Kielitoimiston sanakirja 2022 s.v. *häätää*). *Häätää*-sanana ja *häättyä*-sanana merkitykset liittyvät todennäköisesti karjala-aunuksessa esiintyvään vastineeseen *heateä*, joka tarkoittaa 'karkottaa, hävittää; säilyttää, estää, hillitä; olla pakko, täytyä' (SSA 1 s.v. *häätää*). Sana osoittautui tunnistuksen kannalta varsin mielenkiintoiseksi. Informanteista 23 tunnisti sanan. Kaikki antoivat sanalle SMS:n ja Ukkolan sanakirjan

mukaisen merkityksen 'täytyä'. Informanteista 23 ei tunnistanut sanaa. 3 informanttia tunnisti sanan osittain. He antoivat sanalle lähtemiseen liittyviä merkityksiä: *poistua*, *häipyä*, *joutaa lähtemään*, *lähtä*. On mahdollista, että informantit ovat etymologisesti yhdistäneet sanan äänteellisesti samankaltaiseen *häättää*-sanaan, joka kertoo jostain paikasta poistumisesta ja lähtemisestä. Karjala-aunuksessa esiintyy vastine *heatyö*, jolla on samankaltaisia merkityksiä. *Heatyö* tarkoittaa 'poistua, paeta, hävitä' (SSA 1 s.v. *häättää*). Suomen kielen *häätyä*-sanalla ei kuitenkaan ole tällaisia merkityksiä.

Onnikka on SSA:n mukaan etenkin länsimurteissa käytetty nimitys *omnibussista*, joka tarkoittaa 'linja-autoa' (SSA 2 s.v. *onnikka*). Ukkolan sanakirjassa sanan määritelmä on myös 'linja-auto' (Ukkola 2016 s.v. *onnikka*). Informanteista 26 ei tunnistanut sanaa. Yksi heistä kertoi kuulleensa sanan joskus ja toinen informantti antoi sanalle merkityksen 'onni pyörä'. Informanteista 21 tunnisti sanan ja antoi sille SSA:n ja Ukkolan sanakirjan mukaisesti merkityksen 'linja-auto' tai samaa tarkoittavan 'bussi'. 2 informanttia tunnisti sanan osittain. Merkitykset viittaavat samaan kulkuneuvoon, mutta ovat SSA:n ja Ukkolan sanakirjaan verrattaessa liian spesifejä. He antoivat sanalle merkityksen 'onnibussi', jolla viitataan oletettavasti linja-autoliikennöitsijään OnniBus.

Melko hyvin oli tunnistettu siis sanat *kirvata*, *häätyä* ja *onnikka*. Ryhmien 1 ja 3 (**Sana tunnistettu** ja **Sanaa ei tunnistettu**) välillä ei ollut merkittävää eroa. Sana oli siis joko tunnistettu hyvin tai sanaa ei ollut tunnistettu ollenkaan. Sanan osittain tunnistaneita informantteja oli jokaisella sanalla vain muutama. Pieni ero sanan tunnistaneiden ja eittunnistaneiden välillä on mielestäni varsin mielenkiintoinen. Yksi mahdollinen selittävä tekijä voi olla, että sanat eivät ole kovin yleisiä tai aktiivisessa käytössä. Jokaisen sanan kohdalla melkein puolet informanteista ilmoitti, ettei tunnista sanaa. Sanakirjasta poikkeavia merkityksiä oli vain muutamia. Erityisesti *kirvata*-sana sai osakseen useita sanakirjasta poikkeavia merkityksiä, sillä osa informanteista oli kansanetymologisesti yhdistänyt sanan *kirmata*-sanaan. Yleisesti ottaen tunnistettavuus oli kuitenkin yksiselitteistä. Informantit eivät ole kuulleet tai nähneet sanaa käytettävän ollenkaan tai eivät ole kuulleet tai nähneet sitä tarpeeksi usein, jotta osaisivat tunnistaa sen. Jos sana olisi aktiivisessa käytössä tai hyvin yleisesti käytetty murrenana, mahdollisesti useampi informantti olisi tunnistanut sen.

4.3. Heikosti tunnistetut sanat

Heikosti tunnistettujen sanojen luokkaan kuuluvat sanat tunnisti alle viidesosa informanteista. Miltei kaikkien sanojen kohdalla ryhmä 3 **Sanaa ei tunnistettu** on suurin. Heikosti tunnistettujen sanojen luokka pitää sisällään sanat *leekata*, *kisuta*, *hiuti*, *hokara*, *räknätä*, *öörfiila*, *ölövi* ja *vörskotti*.

Leekata on ruotsalaisperäinen lainasana, joka tarkoittaa molempien SMS:n ja Ukkolan sanakirjan mukaan ’leikkiä’ (SMS s.v. *leekata* & Ukkola 2016 s.v. *leekata*). Informanteista 40 ei tunnistanut sanaa. Heistä 17 antoi sanalle merkityksen ’leikata’. On mahdollista, että informantit ovat kansanetymologisesti yhdistäneet *leekata*-sanan äänne- ja kirjoitusasultaan samankaltaiseen *leikata*-sanaan. Tämän lisäksi vastauksissa nousi esiin muutamia yksittäisiä merkityksiä, jotka ovat kaukana *leekata*-sanan sanakirjan mukaisesta merkityksestä: *paljastaa*, *jutella*, *selittää*. Informanteista 9 tunnisti sanan ja antoi sanalle SMS:n ja Ukkolan sanakirjan kaltaisen merkityksen ’leikkiä’.

Kisuta-sanalla on SMS:ssa kaksi erilaista merkitystä. Merkitykset ovat ’telmiä, kisailla, peuhata’ ja ’kuherrella, muhinoita; olla kiimassa’ (SMS s.v. *kisuta*). Ukkolan sanakirjassa sanalle on annettu ainoastaan merkitys ’telmiä, leikkiä’ (Ukkola 2016 s.v. *kisuta*). Kisuamisessa on siis ensisijaisesti kyse leikkimielisestä fyysisestä yhteenotosta, joka tapahtuu usein vähintään kahden yksilön välillä. Informanteista 27 tunnisti sanan osittain. Heidän antamansa merkitykset olivat hyvin monipuolisia ja lähellä SMS:n ja Ukkolan sanakirjan määritelmiä. Niistä jäi kuitenkin uupumaan maininta kisuamisen leikkimielisestä luonteesta tai vuorovaikutteisuudesta. Merkitykset liittyivät muun muassa tappeluun, riitelyyn, kiukuttelemiseen ja kiusoittelemiseen. Informanteista 14 ei tunnistanut sanaa. Muutama heistä antoi sanalle merkityksen, jotka ovat selkeästi kauempana SMS:n ja Ukkolan sanakirjan määritelmistä: *jotaki niiku että haluaa jotaki, olla vihainen?, vaatia jotain / kinuta jotain*. Merkityksen ’kinuta jotain’ antanut informantti on voinut kansanetymologisesti yhdistää *kisuta*-sanan äännteellisesti samankaltaiseen *kinuta*-sanaan. Informanteista 8 tunnisti sanan. He kuvailivat *kisuta*-sanan merkitsevän nimenomaan leikkimielistä tai lasten välistä tappelua, riitelyä ja kiistelyä. Yksi informantti antoi sanalle merkityksen *pussailia*, joka on SMS:n mukainen. Ukkolan sanakirjassa tällaista merkitystä ei ole mainittu.

Hiuti-sanalla on SMS:ssa useita, samantyyllisiä merkityksiä. Ensimmäinen määritelmä on muunnelma adverbista *hiuki*, jonka merkitykset ovat a. '(vaatteesta): melkein puhki' ja b. 'rahattomasta, köyhtyneestä: auki tms.'. Toisen määritelmän merkitykset ovat a. 'n. ohueksi kuluneesta vaatteesta tai sen osasta' ja b. 'ohueksi kulunut kohta vaatteessa'. (SMS s.v. *hiuti*). Ukkolan sanakirjassa *hiuti* on määritelty 'lähes puhki kuluneeksi vaatteeksi tai sen kohdaksi' (Ukkola 2016 s.v. *hiuti*). *Hiuti*-sanana etymologia liittyy mitä todennäköisimmin sanaan *hitu*, joka tarkoittaa 'ohutta (esim. perunan kuorta), ohutta liuskaa, pientä palaa'. Sen johdokset *hitunen* ja *hide* (kangas on *hiteellä* tai *hiteillä*) tarkoittavat 'ohueksi kulunutta'. Inkeröismurteessa esiintyy sanamuoto *hitulain*, joka tarkoittaa 'vanhaa, ohutta, kulunutta (vaatetta, rihmaa)'. Karjala-aunuksessa esiintyvät sanamuodot *hitu*, joka tarkoittaa 'ohueksi kulunutta vaatetta' ja *hituine*, joka tarkoittaa 'hiukkasta'. (SSA 1 s.v. *hitu*.) Inkeröismurre on itsenäiseksi itämerensuomalaiseksi kieleksi katsottu karjalalle ja suomelle läheinen kielimuoto. Karjala-aunus puolestaan on päämurreryhmä, johon kuuluvat pohjois- eli vienankarjala, eteläkarjala sekä aunus. (SSA 1: 13.) Informanteista 42 ei tunnistanut sanaa. Heistä 40 ei osannut antaa sanalle minkäänlaista merkitystä. Yksi informantti antoi sanalle merkityksen 'ötökkä', yksi 'jokin rapistunut esine/nälkiintynyt ihminen' ja yksi arveli sanan tarkoittavan *pienää määrää, hiukan*. Merkityksen 'pieni määrä, hiukan' antanut informantti on nähtävästi kansanetymologisesti yhdistänyt *hiuti*-sanana äänteellisesti läheiseen *hiukan*-sanaan, joka tarkoittaa 'hieman, hivenen, vähän, jonkin verran' (Kielitoimiston sanakirja 2022 s.v. *hiukan*). Informanteista 7 tunnisti sanan ja antoi sanalle SMS:n ja Ukkolan sanakirjan kaltaisen merkityksen. Vastaukset olivat myös keskenään hyvin samankaltaisia, kaikissa vastauksissa käytettiin sanaa *kulunut*.

Hokara tarkoittaa Ukkolan sanakirjan mukaan 'hajamielistä, huonomuistista' (Ukkola 2016 s.v. *hokara*). SMS:n mukainen merkitys on 'hassahtanut, huonomuistinen, hajamielinen' (SMS s.v. *hokara*). 42 informanttia ei tunnistanut sanaa. He antoivat sanalle esimerkiksi merkityksiä 'lapsi', 'huomata', 'jakkara' ja 'hirven sorkka'. Ne informantit, jotka antoivat sanalle merkityksen 'huomata', ovat voineet kansanetymologisesti yhdistää sen verbiin *hoksata*. *Hoksata* on arkinen muoto sanasta *huomata* (Kielitoimiston sanakirja 2022 s.v. *hoksata*) ja äänteellisesti läheinen *hokara*-sanana kanssa. *Lapsi*-merkityksen antaneet informantit ovat voineet tehdä kansanetymologisen yhteyden lasta tarkoittavaan sanaan *kakara*, joka muistuttaa äänne- ja kirjoitusasultaan *hokara*-sanaa. Informanteista 7 tunnisti sanan. He kaikki antoivat sanalle merkityksen, jonka voi kat-

soa olevan samankaltainen verrattaessa SMS:n ja Ukkolan sanakirjan määritelmiin. Informantit kuvailivat sanan merkitystä näin: *huono muistinen, päästä sekaisin, joku henkilö on vähän pihalla elämän kulusta. Tai niin kuin unohtanut tehdä jotakin tai vahingossa tehnyt väärin, houraileva, huolimaton, ei esimerkiksi mitaanut tehdä jotakin.*

Räknätä tarkoittaa SSA:n mukaan 'laskea, harkita, arvioida', joka tulee ruotsin kielen sanasta *räknä* 'laskea, laskelmoida' (SSA 3 s.v. *räknätä*). Ukkolan sanakirjan mukaan *räknätä* tarkoittaa 'laskea' (Ukkola 2016 s.v. *räknätä*). Informanteista 43 ei tunnistanut sanaa. Osa informanteista antoi sanalle merkityksen, jotka poikkesivat kuitenkin SSA:sta ja Ukkolan sanakirjan määritelmistä huomattavasti. Tällaisia merkityksiä on muun muassa 'rikkoa', 'huijata' ja 'miettiä'. 6 informanttia tunnisti sanan ja antoi sille Ukkolan sanakirjan mukaisen merkityksen 'laskea'.

Öörfiila tai *öörviila* tarkoittaa Ukkolan sanakirjan mukaan 'korvapuustia' (Ukkola 2016 s.v. *örffiila, öörfiila, örkkky*). SSA:n mukaan *örfiila* tarkoittaa 'vehnätaikinarullasta tehtyä pikkupullaa, korvapuustia'. SSA:ssa mainitaan myös sanan murteelliset muodot. Pohjois-Pohjanmaalla sanasta käytetään muotoa *öörviila*. (SSA 3 s.v. *örfiila*.) Valitsin kyselyyni sanamuodot *öörfiila* ja *öörviila*, sillä Rossi on käyttänyt tutkimuksessaan muotoa *öörfiila*, kun taas SSA:n mukaan Oulun murteen murrealueella sanasta käytetään muotoa *öörviila*. Valitsemillani sanamuodoilla on voinut olla vaikutusta sanan tunnistamiseen ja merkitysten antamiseen. Informanteista 45 ei tunnistanut sanaa. Heistä kaksi esitti arvauksensa, jotka liittyivät molemmat korvaan: yksi epäili sanan merkitykseksi 'vanupuikkoa (Korvaviila)', ja toinen veikkasi sen *liittyvän jotenkin korvaan*. On mahdollista, että informantit ovat tunnistaneet sanasta ruotsin kielen sanan *ett öra* 'korva'. Korvapuustia tarkoittava *öörfiila* ~ *öörviila* pohjautuu ruotsinkieliseen, korvatillikkaa tarkoittavaan sanaan. Ruotsin kielessä oli ensiksi sana *örfil* 'korvatillikka'. Sen mukaan suomeen saatiin käännöslainana *korvapuusti* 'korvatillikka'. Suomenkielisen sanan merkitys laajeni tarkoittamaan myös leivonnaista, sillä leivonnainen muistuttaa korvan muotoa. Samaten myös ruotsinkielisellä sanalla *örfil* alettiin Suomen alueella nimittämään leivonnaista. (SSA 3 s.v. *örfiila*.) Osa informanteista antoi sanalle hyvin erilaisia merkityksiä, jotka ovat kaukana SMS:n ja Ukkolan sanakirjan merkityksistä. Merkitykset ovat 'viina', 'fiilata eli tykätä', 'veitsi' ja 'oleskella'. Merkityksen 'viina' antanut informantti on voinut kansanetymologisesti yhdistää *öörviila*-sanan perusosan *viila* sitä äänteellisesti muistuttavaan *viina*-sanaan. Merkitys 'fiilata eli tykätä' tulee

mitä olennaisimmin englannin kielen sanasta *feel*, joka tarkoittaa ’tuntea; olla jk tunne’ (Suomi-englanti-suomi-sanakirja s.v. *feel*). Informantti on voinut kansanetymologisesti yhdistää *öörfiila*-sanana perusosan *fiila* äänteellisesti samankaltaiseen *fiilata*-sanaan. Informanteista 4 tunnisti sanan ja antoi SMS:n ja Ukkolan sanakirjan mukaisesti sanalle merkityksen ’korvapuusti’.

Ölövi ~ *ölövinä* tarkoittaa Ukkolan sanakirjan mukaan ’muina miehinä, ikään kuin ei mitään olisi tapahtunut’ (Ukkola 2016 s.v. *ölövinä*). Sanan etymologia voi mahdollisesti liittyä *öllöttää*-sanaan, jonka yksi merkitys on SSA:ssa ’olla liikkumatta t. välinpitämättömänä paikallaan’ (SSA 3 s.v. *öllöttää*). Sanan tunnistamiseen ja merkityksen antamiseen on voinut vaikuttaa murreosan muoto, sillä *ölövi* ~ *ölövinä* esiintyy sanana harvoin yksin. Se on usein osa fraasia yhdessä *olla*-verbin kanssa, esimerkiksi muodossa *olla ölövi(nä)*. (Saviniemi, Kunnas, Mantila, Rajala & Paukkunen 2019: 294.) Informanteista 42 ei tunnistanut sanaa. Heistä osa antoi sanalle merkityksiä, jotka ovat kaukana Ukkolan sanakirjan määritelmästä. Useat antoivat sanalle yksilön rehentelevään persoonallisuuteen tai käyttäytymiseen liittyvän merkityksen: ’kovistelee’, ’tolkkuu’, ’tarkkaavainen’, ’ylevä’, ’luuleeko itsestään jotain’, ’olla olevinaan’. Osa antoi sanalle tyhmyyteen liittyvän merkityksen. Heidän mukaansa *ölövi* ~ *ölövinä* tarkoittaa ’tyhmää’ tai ’tietämätöntä’. Muutama informantti antoi sanalle äänekkyyteen liittyviä merkityksiä, esimerkiksi ’meluinen’ ja ’synonyymi älämölölle’. Informantit ovat mahdollisesti kansanetymologisesti yhdistäneet sanan esimerkiksi äänteellisesti läheiseen *ölistä*-sanaan, joka tarkoittaa SSA:n mukaan ’mölistä, ulista, parkua’ (SSA 3 s.v. *ölistä*). Informanteista 4 tunnisti sanan ja antoi sille Ukkolan sanakirjan kaltaisen merkityksen (*olla*) *muina miehinä* tai (*olla*) *kuin mitään ei olisi tapahtunut*. Informanteista 3 tunnisti sanan osittain. He antoivat sanalle merkityksen, jotka liittyvät tekemättömyyteen ja passiiviseen, huolettomaan olemiseen: *olla jouten eli olla tekemättä mitään*, *olla ölövinä tarkoittaa rentoa ja kiireetöntä oleskelua ja lungisti, rauhassa*.

Heikoimmin tunnistettu sana on *vörskotti*. SSA:n mukaan *vörskotti* tulee ruotsin kielen sanasta *förskott* ja tarkoittaa ’ennakkomaksua’ (SSA 3 s.v. *vörskotti*). Ukkolan sanakirjan mukaan sana tarkoittaa ’ennakkopalkkaa’ tai ’maksua’ (Ukkola 2016 s.v. *vörskotti/förskotti/kotti*). Informanteista 44 ei tunnistanut sanaa. Heistä kaksi antoi sanalle ruokaan liittyvän merkityksen, jotka ovat ’pata paistos’ ja ’lihapala’. On mahdollista, että kyseiset informantit ovat kansanetymologisesti yhdistäneet *vörskotti*-sanana lihasäilyket-

tä tarkoittavaan *nötkötti*-sanaan, sillä ne ovat äänteellisesti läheisiä. Informanteista 3 tunnisti sanan ja antoi sille SSA:n ja Ukkolan sanakirjan mukaisen merkityksen. Vastaukset olivat myös keskenään hyvin samanlaisia. Ne olivat *esimaksu*, *etukäteen maksettava palkka* ja *etumaksu*. Informanteista 2 tunnisti sanan osittain. Heidän antamat merkitykset liittyivät oikeaan aihealueeseen, rahaan: 'velka', 'tarkoittaa luultavasti rahaa tai omaisuutta'.

Kolmesta murreosanaryhmästä heikoiten oli tunnistettu ruotsalaisperäisiä lainasanoja. Jokaisella ruotsalaisperäisellä lainasanalla oli alle 10 sanan tunnistanutta informanttia. Verrattaessa Rossin tutkimustuloksia ruotsalaisperäisten lainasanojen tunnistamisesta minun tutkimustuloksiini, on huomattavissa eroavaisuuksia ja mahdollista muutosta. Rossin kyselyn vastaajat ja minun tutkielmani informantit tunnistivat *leekata*-sanan samankaltaisesti. Rossin tutkimuksessa *leekata*-sanan tunnisti 18 % vastaajista ja minun informanteistani 18 % tunnisti sanan. Heikommin minun informanttini tunnistivat sanat *räknätä* ja *vörskotti*. Rossin kyselyyn vastanneista 38 % tunnisti *räknätä*-sanana, kun puolestaan minun tutkielmani informanteista 12 % tunnisti sanan. *Vörskotti*-sanana tunnisti 22 % Rossin vastaajista, ja minun informanteistani 6 % tunnisti sanan. Minun tutkielmani informantit tunnistivat *öörfiila*-sanana paremmin kuin Rossin vastaajat. Rossin vastaajista *öörfiila*-sanana tunnisti vain 3 % vastaajista. Rossi mainitsee, että aiemmin *öörfiila* oli yleinen sana Oulun murteessa, mutta hänen vastaajilleen sana oli tuntematon. (Rossi 2012: 291, 293, 295.) Minun informanteistani 8 % tunnisti *öörfiila*-sanana. On kuitenkin huomioitava, että Rossin vastaajajoukko oli suurempi ja koostui eri-ikäisistä henkilöistä.

Voinen päätellä, että kyseiset ruotsin kielestä lainautuneet sanat olisivat väistymässä aktiivisesta käytöstä. Johtopäätökseeni vaikuttavat kuitenkin muun muassa valitsemani sanat, sillä ne eivät ole niin vakiintuneita ja yleisiä. Ruotsalaisperäisistä lainasanoista esimerkiksi Rossinkin tutkimuksessa esiintyneet *kööki* ja *lysti* ovat laajalle alueelle levinneitä sanoja. Niiden levinneisyys on SMS:n mukaan yleissuomalainen, eli niitä käytetään ympäri Suomea (SMS s.v. *kööki*, SMS s.v. *lysti*). Tällaisia sanoja olisi voitu tunnistaa paremmin. Kuten luvussa 4 mainitsin, halusin kuitenkin valita Rossin tutkimuksesta kohtalaisesti tunnistettuja sanoja, jotka olisivat ominaisempia juuri Oulun murteelle. Ruotsalaisperäisten lainasanojen heikkoon tunnistettavuuteen on tämän lisäksi voinut vaikuttaa informanttien nuori ikä. Ruotsalaisperäisiä lainasanoja olisi todennäköisesti

tunnistettu enemmän, jos kohderyhmääni olisi sisältynyt vanhempaa oululaista väestöä. Ne harvat informantit, jotka tunnistivat ruotsalaisperäisiä lainasanoja hyvin, kertoivat kuulleensa jonkin, yleensä vanhemman, sukulaisen käyttävän sanaa.

4.4. Sanojen tunnistamiseen vaikuttaneet tekijät

Sanojen tunnistamiseen ja käyttöön on voinut vaikuttaa lukuisia eri tekijöitä. Yksi sanojen tunnistamiseen vaikuttava tekijä pohjautuu sanojen frekvenssiin, eli niiden esiintymis- ja toistumistiheyteen. Sanojen yleinen frekvenssi kielessä vaikuttaa niin sanojen oppimisjärjestyksen kuin niiden opittavuuteenkin (Honko 2013: 101). Aineistoni murre-sanojen heikkoon tunnistettavuuteen on siis voinut vaikuttaa niiden matala frekvenssi, eli vähäinen esiintyvyys tai toistuvuus kielessä. Informantit eivät välttämättä ole tunnistanee sanoja, koska he eivät ole nähneet tai kuulleet niitä käytettävän tarpeeksi useasti tunnistaakseen sanan hyvin. Samoin sanojen hyvään tunnistamiseen on voinut vaikuttaa sen korkea frekvenssi, eli sen runsas esiintyvyys tai toistuvuus kielessä.

Sanojen frekvenssiin tietyssä korpuksessa voi vaikuttaa, mitä sana edustaa tai onko sanalla olemassa tavanomaisempia synonyymejä. Sana voi esimerkiksi edustaa käsitettä, jota yksilö harvoin tarvitsee, tai sille löytyy konventionaalisempia korvaavia synonyymejä, lausekkeita tai selityksiä. (Honko 2013: 99.) Koska aineistoni koostuu tietyn alueen murre sanoista, niillä on olemassa tavanomaisempia, yleiskielisempiä synonyymejä. Informanttini voivat siis olla tottuneita näkemään ja käyttämään vain murre sanojen yleiskielisiä synonyymejä, eivätkä siten tunnista niiden murteellisia versioita.

On myös olennaista muistaa, että sanasto on jatkuvassa muutoksessa. Sanat eivät synny ja kuole itsestään: muutokset ovat aina ihmisten, tavallisten kielenkäyttäjien aikaansaannosta. Muutokset tapahtuvat kielessä hiljalleen sen mukaan, mihin muutosta tarvitaan. Sen, mitä muutosta tarvitaan, päättävät kielenkäyttäjät itse. Uusia sanoja luodaan aina sen mukaan, mistä on puhe. On myös mahdollista, että vanhat sanat aktivoituvat uudelleen. (Kotilainen & Varteva 2006: 23, 30, 40, 47.) Sanaston muodit vaihtuvat jatkuvasti. Jonain päivänä jokin tietty sana saattaa siirtyä taustalle: kielenkäyttäjät eivät enää koe sitä muodikkaaksi tai ajanmukaiseksi, jolloin sen aktiivinen käyttö laantuu. Tilalle tulee jokin muu sana, joka vuorostaan yleistyy. (Nuolijärvi 2006: 21.) Tämä pro-

sessi on loputon. Muotisansoilla on Heikkistä ja Mantilaa luonnehtien lyhyt, mutta kiihkeä elämä (Heikkinen & Mantila 2011: 141).

Varon kuitenkin tekemästä tutkimustuloksistani yleistyksiä, joiden mukaan tietyt sanat olisivat varmasti poistumassa käytöstä. On mahdollista, että aineistoni heikosti tunnistetut sanat ovat jonakin päivänä muodissa. Hyvin ja melko hyvin tunnistetut sanat voivat puolestaan väistyä taka-alalle niin, että jonain päivänä lukioikäiset oululaisnuoret eivät tunnista niistä yhtäkään. Aineistoni vanhat sanat, esimerkiksi ruotsalaisperäiset lainasanat, voivat aktivoitua joskus uudelleen. Tutkimustulokseni esittelevät ainoastaan tämänhetkistä Oulun murteen sanojen tietämystä ja käyttöä tietyn kohderyhmän perusteella. Koen epäsuotuisaksi muodostaa tutkimustuloksistani yleistyksiä myös sen vuoksi, että ikä vaikuttaa hyvin olennaisesti sanastonhallintaan. Kyselyyni osallistuneiden nuorten sanasto ja sanastonhallinta kehittyvät yhä. Täten tutkimustuloksistani ei voi muodostaa lujia johtopäätöksiä, että tietyt sanat olisivat selkeästi ja ehdottomasti poistumassa käytöstä. Tutkimustulokseni voivat siis kertoa vasta tietystä ihmisen kehitysvaiheesta. Informanttini voivat tunnistaa kyselyni sanat paremmin aikuisina.

On tärkeä huomioida myös ryhmän sisällä vallitsevat yksilölliset erot, jotka epäilemättä näkyvät tutkimustuloksissani. Nuorten puhetta on monenlaista. Nuorison kielestä puhuminen yleisellä tasolla on yleistämistä ja stereotyyppittämistä. Kaikissa ryhmissä esiintyy runsaasti sisäisiä eroja, sillä alueelliset, sosiaaliset ja tilanteiset rajat leikkaavat koko ajan toisiaan. (Nuolijärvi 2006: 18.) Samallakaan alueella asuvat nuoret eivät ole kielellisesti samankaltaisia (Routarinne & Uusi-Hallila 2008: 33). Minulla ei esimerkiksi ole tietoa informanttieni harrastuksista tai kotipaikkakunnista. Juuri sanasto paljastaa harrastuneisuuden ja erityiset intressit, ja sanasto luonee suuria eroja eri nuorisoryhmien välille (Routarinne & Uusi-Hallila 2008: 31). Kuten olen analyysissani esitellyt, yksilölliset vaihtelut sanojen tunnistamisessa ovat olleet huomattavia. Kaikista heikoimmin tunnistetun sanankin oli tunnistanut hyvin neljä informanttia.

Kielellisen variaation taustalla vaikuttaa edelleen alue, mutta yhä useammin murretta käytetään myös erilaisten sosiaalisten päämäärien saavuttamiseen. Murre on nykyään yhä useammin tietoisia tai tiedostamattomia valintoja, jotka liittyvät ihmisen identiteettiin ja vuorovaikutuksellisiin päämääriin. Nuorten kielellisen käyttäytymisen taustalla vaikuttavat asenteet kotiseutua ja sen murretta kohtaan (Mantila 2008: 65, 73, 77.) Va-

litsemalla tiettyjä kielenpiirteitä nuoret valitsevat tietynlaisia identiteettejä (Routarinne & Uusi-Hallila 2008: 33). On mahdollista, että osa informanteistani on vastannut kyselyyn sen perusteella, miten he haluaisivat tulla havaituksi. He voivat esimerkiksi kokea oululaisten murre sanojen tai yleensäkin murteellisuuksien olevan noloja tai vanhanai-kaisia, minkä vuoksi he haluavat joko tietoisesti tai tiedostamattomasti vältellä niiden tunnistamista tai käyttöä. Kielimuodon perusteella ihmiset myös luokittelevat toisiaan (Nuolijärvi 2006: 31). On mahdollista, että informanttien vastauksiin on vaikuttanut halu tai pyrkimys olla tulematta nähdyksi murteellisena puhujana. Kyselyyn vastaaminen oli kuitenkin anonyymiä, joten uskon informanttien vastanneen totuudenmukaisesti.

4.5. Sanojen käyttö

Annettuaan sanalle merkityksen informanttien tehtävänä oli ilmoittaa käyttävätkö he itse murre sanaa vai eivät. Taulukossa 1 näkyvät aineistoni murre sanat siinä järjestyksessä, miten niitä ilmoitettiin käytettävän. Aineiston viisi käytetyintä murre sanaa järjestyksessä ovat *pahki*, *motti*, *kompainen*, *häättyä* ja *kisuta*. *Pahki* on ylivoimaisesti kyselyn käytetyin murre sana. Informanteista 42 (86 %) ilmoitti käyttävänsä sanaa. *Pahki* on samanaikaisesti kyselyn tunnistetuin ja käytetyin sana. Tästä voinen päätellä, että informantit käyttävät *pahki*-sanaa puheessaan aktiivisesti. Sanan voi tulkita olevan hyvin yleinen ja elinvoimainen Oulun murteen sana.

TAULUKKO 1. Sanat siinä järjestyksessä, miten niitä ilmoitettiin käytettävän.

Murre sana	Murre sanan käyttäjien määrä
<i>pahki</i>	86 %
<i>motti</i>	37 %
<i>kompainen</i>	29 %
<i>häättyä</i>	24 %
<i>kisuta</i>	22 %
<i>kirvata</i>	18 %
<i>hiuti</i>	12 %
<i>hokara</i>	8 %
<i>leekata</i>	6 %
<i>onnikka</i>	4 %

<i>vörskotti</i>	2 %
<i>öörfiila ~ öörviila</i>	0 %
<i>ölövi ~ ölövinä</i>	0 %
<i>räknätä</i>	0 %

Muiden sanojen käyttö oli selkeästi alhaisempaa: jokaisen sanan kohdalla reilusti alle 50 % informanteista ilmoitti käyttävänsä itse sanaa. Ero käytetyimmän ja toiseksi käytetyimmän murren välillä on huomattava. Toiseksi käytetyin sana on *motti*, jota ilmoitti käyttävänsä 18 informanttia (37 %). Eroavaisuudet tasaantuvat muiden sanojen käyttöä tarkasteltaessa. Esimerkiksi kolmanneksi, neljänneksi ja viidenneksi käytetyimmät sanat ovat käytöltään varsin samanlaisia. Kolmanneksi käytetyintä sanaa *kompiainen* ilmoitti käyttävänsä 14 informanttia (29 %). Neljänneksi käytetyin sana on *häätyä*. Sitä ilmoitti käyttävänsä 12 informanttia (24 %). Viidenneksi käytetyin sana on *kisuta*, jota ilmoitti käyttävänsä 11 informanttia (22 %). Loppujen sanojen kohdalla murren sanojen käyttäjien määrät ovat alle 20 %. *Kirvata*-sanaa ja *hiuti*-sanaa lukuun ottamatta sanojen käyttäjien määrä on alle 10 %. Kukaan informanteista ei ilmoittanut käyttävänsä sanoja *öörfiila ~ öörviila*, *ölövi ~ ölövinä* ja *räknätä*. Informantit ilmoittivat siis käyttävänsä vain harvoja aineiston murren sanoja itse. Kuten olen aiemmissa alaluvuissa todennut, tuloksiin on voinut vaikuttaa lukuisia erilaisia tekijöitä. On myös olennaista muistaa kyseessä olevan pieni otos tietyn alueen kielenkäyttäjiltä ja pieni ryhmä oululaisia murren sanoja. Voinen varovaisesti todeta, että *pahki*-sanaa lukuun ottamatta aineistoni murren sanat ovat lukioikäisillä oululaisnuorilla hyvin vähäisessä käytössä.

Kolmesta murren sanaryhmästä informantit tunnistivat stereotyyppisiä oululaisia murren sanoja parhaiten, mutta harva kertoi käyttävänsä niitä itse. Viidestä käytetyimmästä sanasta vain kaksi, *pahki* ja *kompiainen*, ovat stereotyyppisiä oululaisia sanoja. Näiden sanojen voi päätellä olevan suhteellisen elinvoimaisia oululaisten nuorten keskuudessa niiden stereotyyppisyydestään huolimatta. Muut stereotyyppiset murren sanat voivat olla tulevaisuudessa väistymässä aktiivisesta käytöstä. On myös mahdollista, että nuoret mieltävät tietyt murren sanat noloiksi tai vanhanaikaisiksi, minkä vuoksi niiden käyttöä halutaan vältellä.

Sanojen käyttöä koskevia tuloksiani en voi vertailla Rossin tutkimukseen, sillä hän on kertonut vain viiden käytetyimmän sanan prosenttimäärän. Muiden hänen aineistonsa

sanojen käytöstä Rossin tutkimuksessa ei ole mainintaa. Hänen tutkimuksessaan viisi eniten käytössä olevaa sanaa olivat *tilpehööri* (73 %), *tyyris* (71 %), *rööri* (62 %), *lysti* (58 %) ja *fiini* (54 %). Niistä mikään ei esiinny tutkielmassani.

4.6. Aiemmin kuullut tai nähdyt sanat

Kysyin informanteilta, ovatko he kuulleet tai nähneet jonkun toisen käyttävän murreaana. Kohta oli pakollinen, ja vastausvaihtoehtoina oli ”kyllä” tai ”ei”. Jokaisen sanan kohdalla oli vähintään muutama informantti, joka oli kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa. Sanan tunnistamisella on selkeästi ollut yhteys siihen, onko informantti kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa. Eniten informantit ilmoittivat kuulleensa tai nähneensä sanat *pahki*, *kompiaainen* ja *motti*, jotka ovat myös aineistoni tunnistetuimmat ja informanttien käytetyimmät sanat. *Pahki*-sana oli aineistoni parhaiten tunnistettu sana, käytetyin sana ja eniten kuultu tai nähty sana. Mielenkiintoisesti molempia *motti*-sanaa ja *kompiaainen*-sanaa ilmoitti käyttävänsä alle 30 % informanteista, mutta noin 80 % informanteista oli kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa. Sanat ovat siis informanteille tuttuja ja ne tunnistetaan hyvin, mutta niitä ei käytetä yhtä merkittävästi.

Tämän lisäksi kysyin informanteilta, missä tilanteessa he ovat kuulleet tai nähneet jonkun toisen käyttävän sanaa. Kysymys oli vapaaehtoinen, minkä vuoksi en ole saanut siihen vastauksia jokaiselta informantilta. Kohdan tavoitteena oli saada käsitys, missä tilanteissa ja konteksteissa sekä mahdollisesti myös kenen nuoret ovat kuulleet tai nähneet käyttävän sanaa. Tarkoitukseni oli hyödyntää kohdan vastauksia etenkin tarkastellessani heikosti tunnistettuja sanoja. Halusin tietää syyn niiden sanojen tunnistamiselle, jotka harva oli tunnistanut.

Osa informanteista vastasi kysymykseen kertomalla henkilön tai henkilöt, kenen on kuullut tai nähnyt käyttävän sanaa. Suurin osa henkilöistä oli informanttien lähipiiristä. Vastauksissa toistuu maininnat vanhemmista, isovanhemmista, sisaruksista ja kavereista. Tämä näkyi niin hyvin ja melko hyvin tunnistettujen sanojen kuin heikosti tunnistettujen sanojen kohdalla. Informantit ovat voineet tunnistaa sanan vain senkin perusteella, että ovat kuulleet jonkun heille läheisen henkilön käyttävän sanaa. Sanan tunnistaminen

ei ole välttämättä edellyttänyt sitä, että informantti itse käyttäisi sanaa. Vastauksissa mainittiin myös useasti yleisesti vanhukset tai vanhemmat ihmiset, jotka eivät oletettavasti ole informantille sukua. Tämä kertonee siitä, että tietyt aineistoni murre sanat ovat tuttuja vanhemmalle oululaiselle väestölle ja he käyttävät niitä puheessaan.

Osa informanteista vastasi kysymykseen kertomalla tilanteen, jossa on kuullut tai nähnyt käytettävän sanaa. Sana oli yleensä kuultu tai sitä oli nähty käytettävän asianmukaisessa kontekstissa jossain informantille tutussa paikassa tai tilanteessa. Paikkaan liittyvissä vastauksissa mainittiin joko *koulu*, *koti* tai jonkun sukulaisen koti esimerkiksi *mummola*. Tilanteet liittyivät sanan tarkoituksenmukaiseen käyttöön ja kontekstiin. Esimerkiksi *onnikka*-sanaa oli kuultu käytettävän *kun mennään vaikka onnikalla jonnekin* ja *leekata*-sanaa *kun leikitään lasten kanssa*. Tilanteet olivat myös varsin tavallisia ja yleisiä. Eräs informantti kertoi esimerkiksi *pahki*-sanasta, että *sana tulee vastaan normaali arjessa*. Toinen informantti kertoi *kirvata*-sanasta, että se on *melko yleinen ja siihen törmää hyvin usein ihan tavallisissa tilanteissa*. Yksittäisiä mainintoja sai televisio/televisio-ohjelma, runo, laulu, elokuvat ja kirjat.

5. PÄÄTÄNTÖ

Olen tutkinut kandidaatintutkielmassani lukioikäisten oululaisten käsityksiä Oulun murteen sanoista. Keräsin aineistoni sähköisellä Webropol-kyselylomakkeella. Lähetin linkin kyselylomakkeeseen erään Oulun seudun lukion kahdelle lukion äidinkielen ja kirjallisuuden opettajalle. He toteuttivat kyselyn kahdelle vähintään 15 vuotta täyttäneelle ryhmälle. Aineistoni koostuu 49 informantin tuottamista kyselylomakevastauksista. Valitsin kyselyyni 14 Oulun seudun murteen sanaa: *kirvata*, *hiuti*, *kompiaiainen*, *häätyä*, *öörfila* ~ *öörviila*, *hokara*, *ölövi* ~ *ölövinä*, *leekata*, *onnikka*, *vörskotti*, *kisuta*, *motti*, *pahki* ja *räknätä*. Tavoitteenani oli selvittää, kuinka hyvin lukioikäiset oululaiset tunnistavat Oulun murteelle tyypillisiä sanoja ja millaisia merkityksiä he niille antavat. Samalla halusin tutkia käyttävätkö nuoret näitä murre sanoja ja ovatko he kuulleet tai nähneet jonkun toisen käyttävän niitä.

Tutkimuksessani selvisi, että lukioikäiset oululaiset tunnistavat hyvin vain harvoja murre sanoja. Suurin osa murre sanoista oli tunnistettu heikosti. Useiden sanojen kohdalla oli huomattavissa selkeä kahtia jakautuminen: sana oli tunnistettu joko hyvin tai ei ollenkaan. Useat informantit olivat myös antaneet sanoille merkityksen kansanetymologisesti tehdyn yhteyden kautta. Monet olivat esimerkiksi kansanetymologisesti yhdistäneet *kirvata*-sanan äänteellisesti samankaltaiseen *kirmata*-sanaan. Parhaiten informantit tunnistivat sanat *pahki*, *kompiaiainen* ja *motti*. Melko hyvin oli tunnistettu *kirvata*, *häätyä* ja *onnikka*. Heikosti oli tunnistettu sanat *hiuti*, *öörfila* ~ *öörviila*, *hokara*, *ölövi* ~ *ölövinä*, *leekata*, *vörskotti*, *kisuta*, ja *räknätä*.

Viisi käytetyintä sanaa järjestyksessä olivat *pahki*, *motti*, *kompiaiainen*, *häätyä* ja *kisuta*. Tunnistamisen ja käyttämisen välillä voi huomioda selkeän yhteyden. Suurin osa hyvin ja melko hyvin tunnistetuista sanoista on käytetyimpien sanojen listalla. Sama ilmiö tuli esille myös Rossin tutkimuksessa. Informantit ilmoittivat käyttävänsä kuitenkin vain harvoja aineiston murre sanoja itse: *pahki*-sanaa lukuun ottamatta jokaisen sanan kohdalla reilusti alle 50 % informanteista ilmoitti käyttävänsä itse sanaa. Aineistoni 14 sanasta 9 sanan käyttäjien määrä oli alle 20 % ja 7 sanan käyttäjien määrä oli alle 10 %.

Eniten informantit ilmoittivat kuulleensa tai nähneensä jonkun toisen käyttävän sanoja *pahki*, *kompiaiainen* ja *motti*, jotka ovat myös aineistoni tunnistetuimmat ja käytetyimmät

sanat. Informantit kertoivat kuulleensa tai nähneensä jonkun toisen käyttävän sanaa kuvailemalla joko kyseistä tilannetta tai mainitsemalla sanaa käyttävän henkilön. Tilanteet, joissa sanoja oli kuultu tai nähty käytettävän, liittyivät sanan asianmukaiseen kontekstiin ja informantille tuttuun paikkaan. Vastauksissa nousivat esiin erityisesti *koti* ja *koulu*. Henkilöistä mainittiin eniten informanteille läheiset henkilöt, kuten perheenjäsenet ja kaverit.

Tutkimustuloksiini on voinut vaikuttaa lukuisia eri tekijöitä. Muun muassa informantin taustatiedoilla, nuorten sanaston nopealla muuttuvuudella sekä murre sanojen abstraktiudella ja frekvenssillä on voinut olla vaikutusta siihen, kuinka hyvin murre sanat on tunnistettu. Nuorten sanasto muuttuu hyvin nopeasti, ja sille ovat ominaisia lyhytikäiset muotisanat (Heikkinen & Mantila 2011: 141). Aineistoni murre sanojen heikkoon tunnettavuuteen on voinut vaikuttaa se, että ne eivät ole tällä hetkellä nuorten mielestä ajankohtaisia ja he tietoisesti tai tiedostamattomasti välttelevät niiden käyttöä. Yleisesti sanojen opittavuuteen vaikuttaa niiden frekvenssi, eli esiintymis- ja toistumistiheys kielessä. Sanojen tunnistamiseen on siis voinut vaikuttaa se, että sanat eivät ole esiintyneet tai toistuneet informanttien kuulemassa ja näkemässä kielessä tarpeeksi, jotta he tunnistaisivat sen. Sanojen abstraktius ja sanaluokka ovat myös voineet vaikuttaa niiden tunnistamiseen. Nuorten aikuisten on helpompi määritellä substantiiveja kuin verbejä ja konkreettisia sanoja helpommin kuin abstrakteja (Pajunen, Itkonen & Vainio 2016: 515). Kandidaatintutkielman rajallisuuden vuoksi en ole käsitellyt tutkimuksessani informanttien taustatietoja ollenkaan, joilla on myös voinut olla vaikutusta sanojen tunnistamiseen ja käyttöön.

Tutkimustani voisi jatkaa ottamalla huomioon informanttien taustatiedot. Olisi mielenkiintoista tietää, onko esimerkiksi informantin tai hänen huoltajiensa synnyin- ja kotipaikkakunnilla ollut vaikutusta murre sanojen tunnistamiseen ja käyttöön. Tutkimus voitaisiin toistaa myös siten, että vastaajajoukkoa laajennettaisiin tai kohderyhmäksi valittaisiin kaikenikäisiä oululaisia. Nuorten murre sanaston tunnistamisesta ja käytöstä voisi saada luotettavamman kuvauksen, jos vastaajia olisi esimerkiksi satoja. Olisi myös kiinnostavaa toteuttaa kysely eri-ikäisillä oululaisilla ja löytää mahdollisia eroavaisuuksia ja yhtäläisyyksiä esimerkiksi lukioikäisten, keski-ikäisten ja eläkeikäisten välillä. Tutkimustulokseni antavat viittauksia siihen, että informanttejani vanhemmat henkilöt käyt-

tävät aineistoni murre sanoja suhteellisen aktiivisesti. Mahdollisuuksia jatkotutkimukselle on useita.

LÄHTEET JA LYHENTEET

Tutkimusaineisto

Webropol-kysely 15 vuotta täyttäneille lukiolaisille yhdessä Oulun seudun lukiossa. Informantteina 49 opiskelijaa. Kyselylomakevastaukset kerätty lokamarraskuussa 2022.

Kirjallisuus

ALANEN, RIIKKA 2011: *Kysely tutkijan työkaluna*. KALAJA, PAULA – ALANEN, RIIKKA – DUFVA, HANNELE (toim.), *Kieltä tutkimassa. Tutkielman laatijan opas*. Tampere: Tammerprint.

HAUTALA, KUSTAA 1975: *Oulun kaupungin historia III. 1809–1856*. Oulu: Oulun kaupunki.

HAUTALA, KUSTAA 1976: *Oulun kaupungin historia IV. 1856–1918*. Oulu: Oulun kaupunki.

HEIKKINEN, VESA – MANTILA, HARRI 2011: *Kielemme kohtalo*. Helsinki: Helsinki University Press.

HIRSJÄRVI, SIRKKA – REMES, PIRKKO – SAJAVAARA, PAULA 2009: *Tutki ja kirjoita*. Helsinki: Tammi.

HONKO, MARI 2013: *Alakouluikäisten leksikaalinen tieto ja taito. Toisen sukupolven suomi ja S1-verrokkit*. Acta Universitatis Tamperensis 1865 / Acta Electronica Universitatis Tamperensis 1346. Tampere: Tampereen yliopisto 2013. Kirja on luettavissa osoitteessa: <http://urn.fi/URN:ISBN:978-951-44-9251-8>.

HONKO, MARI 2015: *Kohti vahvempaa sanastonhallintaa. Ajatuksia sanastohallinnasta ja sanaston omaksumisen tukemisesta. – Kieliverkosto*. Kieli, koulutus ja yhteiskunta.

Kielitoimiston sanakirja. 2022. Helsinki: Kotimaisten kielten keskuksen verkkojulkaisu ja 35. URN:NBN:fi:kotus-201433. <URL <https://www.kielitoimistonsanakirja.fi>>. Päivitettävä julkaisu. Päivitetty 10.11.2022 [viitattu 2.12.2022].

KOTILAINEN, LARI – VARTEVA, ANNUKKA 2006: *Mummonsuomi laajakaistalla*. Juva: WS Bookwell Oy.

- LEINO, PIRKKO 1968: *Suomalaiset matkimukset*. Pro gradu -tutkielma. Helsingin yliopiston suomen kielen laitos.
- LYYTIKÄINEN, ERKKI – REKUNEN, JORMA – YLI-PAAVOLA, JAAKKO 2013: *Suomen murtekirja*. Helsinki: Gaudeamus.
- MANTILA, HARRI 2008: *Variaatiosta identiteettiin*. Routarinne, Sara – Uusi-Hallila, Tuula (toim.), *Nuoret kielikuvassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Juva: Kirjapaino WS Bookwell Oy.
- MANTILA, HARRI – PÄÄKKÖNEN, MATTI 2010: *Oulun seudun murteen vokaalisto. Historia, muutos ja variaatio*. Tampere: Tampereen yliopistopaino Oy.
- MIELIKÄINEN, AILA 2005: *Matkimuksista määritelmiin. Miten murteista puhutaan?*. – Sananjalka 47 (1). s. 98–118.
- MIELIKÄINEN, AILA – PALANDER, MARJATTA 2014: *Miten suomalaiset puhuvat murteista? Kansalingvistinen tutkimus metakielestä*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- MUSTONEN, KATARIINA 2020: *Potakka, lohjakka, oteri ja vuotaa. Miten pohjoiskarjalaiset lukiolaiset tuntevat Heikki Turusen Simpauttaja-romaanin murre sanoja?*. Pro gradu -tutkielma. Itä-Suomen yliopiston suomen kielen laitos.
- MYLLYKOSKI, SUSANNE 2022: *Oululaisten käsityksiä maataloussanastosta*. Kandidaatintutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2000: *Sosiolingvistiikka kielentutkimuksen kentässä*. Kari Sajavaara – Arja Piirainen-Marsh (toim.), *Kieli, diskurssi ja yhteisö* s.13–18. Jyväskylä: Soveltavan kielentutkimuksen keskus.
- NUOLIJÄRVI, PIRKKO 2006: *Älä tōni toista eli anna vaihtelun virkistää – kielessäkin*. Muikku-Werner, Pirkko (toim.), *Sillä tavalla!*. Keuruu: Otavan kirjapaino Oy.
- PAUNONEN, HEIKKI 2006: *Lounaismurteiden asema suomen murteiden ryhmityksessä*. Nordlund, Taru – Onikki-Rantajääskö, Tiina – Suutari, Toni (toim.), *Kohtauspaikkana kieli. Näkökulmia persoonaan, muutokseen ja valintoihin* s.255. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PAJUNEN, ANNELI – HONKO, MARI 2021: *Unelmieni päivä -sanasto kehityksellisestä näkökulmasta*. Pajunen, Anneli – Honko, Mari (toim.), *Suomen kielen hallinta ja sen kehitys*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- PAJUNEN, ANNELI – ITKONEN, ESA – VAINIO, SEPPO 2016: *Nuorten aikuisten kyky määrittellä sanojen merkityksiä*. – *Virittäjä* 120 (4) s. 477–478, 515.

- PAJUNEN, ANNELI – ITKONEN, ESA – VAINIO, SEPPO 2015: Sanamerkityksen hallinta nuorilla aikuisilla. – *Virittäjä* 119 (2). s. 160.
- PALANDER, MARJATTA 2001: Kansan käsityksistä lingvistiikkaa. – *Virittäjä* 105 (1) s. 147–148.
- PALANDER, MARJATTA 2011: *Itä- ja eteläsuomalaisten murrekäsitykset*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1966: *Oulun seudun murteen äännehistoria. 1, sanansisäiset klusii- lit astevaihtelusuhteineen*. Helsinki.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1971: *Oulun seudun murteen äännehistoria I*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- PÄÄKKÖNEN, MATTI 1994: *Oulun seudun murrekirja*. Tampere: Tammer-Paino Oy.
- ROSSI, PAULA 2012: Lysti, kööki ja rupulaaki – ruotsalaisperäiset lainasanat oululaisessa kielenkäytössä. Nissilä Niina – Siponkoski Nestori (toim.), *Kielet liikkeessä = Språk i rörelse = Languages in motion = Sprachen in Bewegung : Vakki-symposiumi XXXII, Vaasa 10.-11.2.2012*. s.286–297. Vaasan yliopisto.
- ROSSI, PAULA 2019: *Miten kaksikielisestä Oulusta tuli suomenkielinen kaupunki*. Manti- la, Harri – Saviniemi, Maija – Kunnas, Niina (toim.), *Oulu kieliyhteisönä*. Helsin- ki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- ROUTARINNE, SARA – UUSI-HALLILA, TUULA 2008: *Kouluikäisten monet kielet 2000- luvun Suomessa*. Routarinne, Sara – Uusi-Hallila, Tuula (toim.), *Nuoret kieliku- vassa. Kouluikäisten kieli 2000-luvulla*. Juva: Kirjapaino WS Bookwell Oy.
- SAVINIEMI, MAIJA – KUNNAS, NIINA – MANTILA, HARRI – RAJALA, ELINA – PAUKKU- NEN, ULLA 2019: *Oulua havainnoimassa – kohti metakielen uutta jäsenystä*. Mantila, Harri – Saviniemi, Maija – Kunnas, Niina (toim.), *Oulu kieliyhteisönä*. Helsinki: Suomalaisen kirjallisuuden seura.
- Suomi-englanti-suomi-sanakirja*. Helsinki: WSOYpro Oy 2007.
- TUOMI, JOUNI – SARAJÄRVI, ANNELI 2018: *Laadullinen tutkimus ja sisällönanalyysi*. Helsinki: Kustannusosakeyhtiö Tammi.

- UKKOLA, JUKKA 2016: *Ookko nää. Oulun murteen uusi sanakirja*. Helsinki: BoD – Books on Demand.
- UUTELA, NATALIA 2022: ”*Vaikka joku henkilö johnaki eläinasus ja leikitähä nottoot joku elukka*”: *eteläpohjalaiskielenkäyttäjien murreosanatietoisuus*. Pro gradu -tutkielma. Oulun yliopiston suomen ja saamen kielen ja logopedian laitos.
- VANHATALO, ULLA – VEHKALAHTI, KIMMO 2020: Luku 2 Kysely. Luodonpää-Manni Milla – Hamunen Markus – Konstenius Reetta – Miestamo Matti – Nikanne Urpo – Sinnemäki Kaius (toim.), *Kielentutkimuksen menetelmiä II*. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura.
- SMS = Suomen murteiden sanakirja. 2012. Kotimaisten kielen keskuksen verkkojulkaisu 30. Helsinki: Kotimaisten kielten keskus. Verkkojulkaisu HTML. URN:NBN:fi:kotus-201110, ISSN: 1796-041X. <URL: <https://kaino.kotus.fi/sms/>>. Jatkuvasti päivitettävä julkaisu. Päivitetty 10.6.2022 [viitattu 2.12.2022].
- SSA 1 = *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. 1 A–K. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2000.
- SSA 2: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. 2 L–P. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2000.
- SSA 3: *Suomen sanojen alkuperä. Etymologinen sanakirja*. 3 R–Ö. Helsinki: Suomalaisen Kirjallisuuden Seura & Kotimaisten kielten tutkimuskeskus 2000.

LIITE. Kyselylomake.

Kysely Oulun murteen sanoista

 Pakolliset kysymykset merkitty tähdellä (*)

Hei! Olen Ella Rissanen ja opiskelen suomen kieltä Oulun yliopistossa. Tämä kysely on osa kandidaatintutkielmaani. Tutkin kandidaatintutkielmassani lukioikäisten oululaisten käsityksiä Oulun murteen sanoista.

Kyselyyn voivat vastata 15 vuotta täyttäneet henkilöt. Kyselyyn vastaaminen tapahtuu täysin anonyymisti, eikä ketään kyselyyn vastannutta voida tunnistaa tutkimustuloksista tai tutkielmastani. Vastauksia käsitellään luottamuksellisesti. Koululaitosta ei mainita tutkielmassa nimeltä.

Pakolliset kohdat on merkitty asteriskilla (*).

Kiitos jo etukäteen vastauksista!

Terveisin Ella Rissanen

suomen kielen opiskelija Oulun yliopistosta

Vakuutan, että olen täyttänyt 15 vuotta. *

Kyllä

Ei

Vastauksiani saa käyttää tutkimuksessa *

Kyllä

Ei

Sukupuoli *

Nainen

Mies

Muu

En halua sanoa

Seuraavaksi näet 14 Oulun murteen sanaa. Kirjoita jokaisen sanan yhteydessä olevaan tekstikenttään, mitä sana mielestäsi tarkoittaa. Voit halutessasi tarkentaa ajatuksiasi samaan tekstikenttään.

Oikeita ja väärä vastauksia ei ole. Jos et tiedä, mitä sana merkitsee, voit kirjoittaa tekstikenttään esimerkiksi "en tunnista sanaa". Voit myös arvata. Tutkimuksen luotettavuuden kannalta on erittäin tärkeää, että et käytä apunasi esimerkiksi internetiä.

Tekstikentän jälkeen näet kaksi väittämää liittyen murren sanan käyttöön. Ensimmäisessä kysytään käytätkö itse sanaa ja toisessa oletko kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa. Valitse jokaisen sanan kohdalla sinuun pätevät kohdat. Toisen väittämän alla on tekstikenttä, jossa voit kertoa missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa. Kohta ei ole pakollinen.

kirvata *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

hiuti *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

kompiainen *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

häätyä *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

öörfiila ~ öörviila *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

hokara *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

ölövi ~ ölövinä *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

leekata *

Käytän itse sanaa *

- Kyllä
- En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

- Kyllä
- En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

onnikka *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

vörskotti *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

kisuta *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

motti *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

pahki *

Käytän itse sanaa *

Kyllä

En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

Kyllä

En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?

räknätä *

Käytän itse sanaa *

- Kyllä
- En

Olen kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa *

- Kyllä
- En

Missä tilanteessa olet kuullut tai nähnyt jonkun toisen käyttävän sanaa?
